Вестник за критика, дебати и културни удоволствия

К

Бр. 1 (1),
година I,
5 октомври 2018 г.,
12 стр., 3 лв.

Здравейте!

Вероятно този първи брой на едно ново издание ви напомня нещо. Няма как да е иначе, то е продължение на едно заглавие, **КУЛТУРА**, което бе узурпирано и превърнато от седмичник в някакъв месечен сборник.

Екипът на седмичника започва това издание, защото многогодишните традиции искат да бъдат защитени, а новото, което променящите се времена носят – да бъде присаждано внимателно върху тях. Така, с постоянство и целенасоченост, се гради медия и се печели доверие. Така и само така, впрочем, се гради и културата на една нация – чрез приемственост, а не чрез скъсване.

Революционни прекъсвания се случват в света на изкуствата, там те улесняват създаването на адекватни към обновяващия се свят съобщения.

В по-общия случай с националната култура обаче, чиято непрекъснатост, бихме казали монолитност, е условие за здрави и плодоносни обществени отношения, всяко подценяване на натрупаното е фатално.

Фатално за културата е олекотяването и загубата на критерии при оценка на произведенията, множащото се бездарие под фалшивия лозунг за фалшива вседостъпност или фалшив елитаризъм на културата.

Фатално е – и за културата, и за обществото – налагането на една единствена гледна точка, на една единствено правилна идея. На страниците на това ново – обаче с богати традиции – издание множеството на идеи и на гледни точки ще е задължително.

Така започваме.

Добър ден!

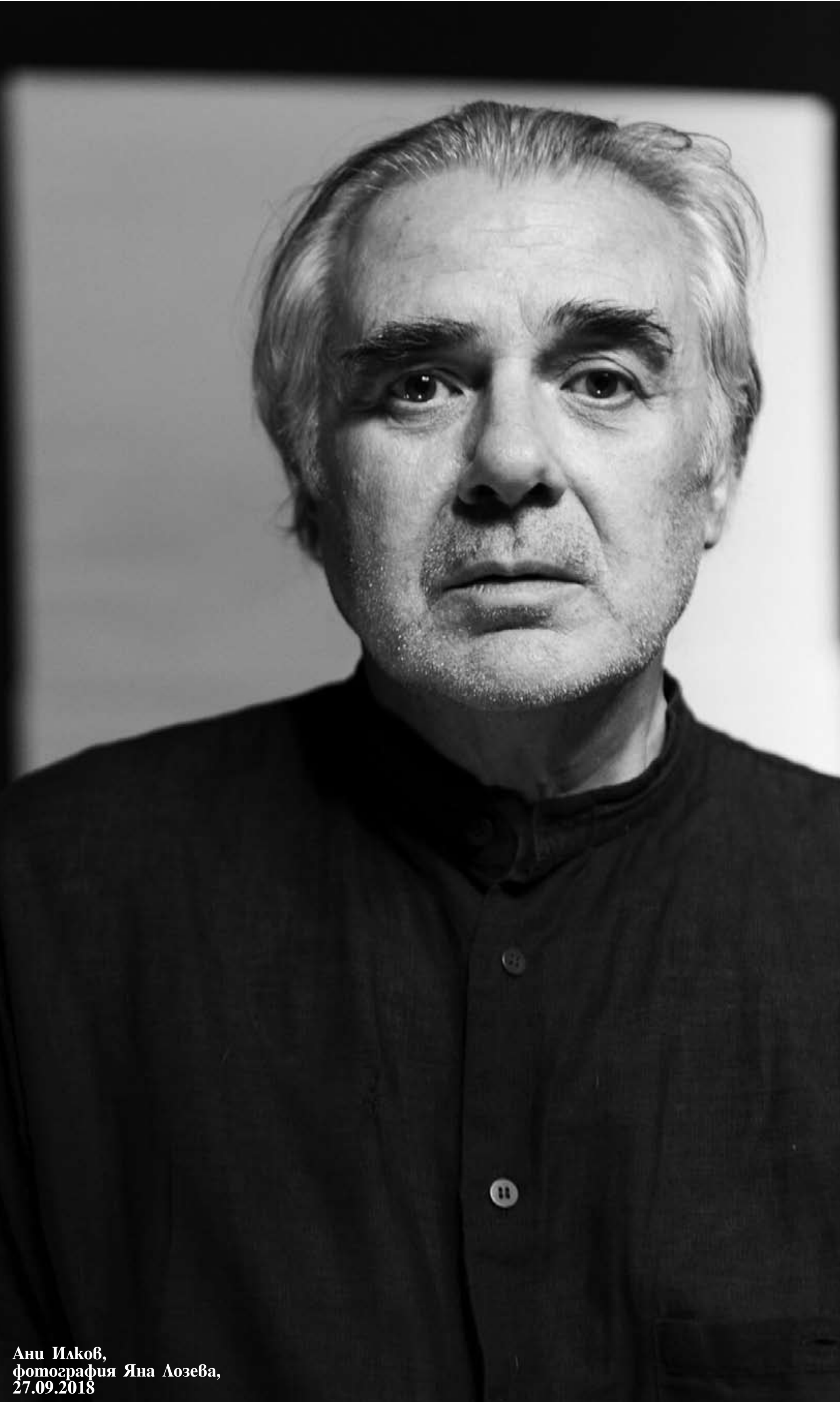
К

_За_ и _против_ автокефалията на Украинската православна църква -
на страница 5

Йовко Ламбрев за интернет и ерозията на демокрацията -
на страница 7

Есенните изложби в Пловдив - малко изненади. Кирил Василев -
на страница 8

Място в един Ноев ковчег - разговор с Галин Тиханов -
на страница 9

Ани Илков, фотография Яна Лозева, 27.09.2018

И всичко това е форма на кражба, която неолибералните пръдлета (като Хабермас) подсигуряват интелектуално и политически.

Абе, питайте Стивън Банън, а не някоя холивудска лицемерка като Джордж Клуни или Бен Афлек, или някой друг богат с пари холивудски афлексивен идиот и лицемер.

Така че успехът е само за пред местна публика, където преведеният поместен гений се завръща като „вуйчото от Америка“; става любимец на грозните жени и му дават орден.

Разговор с Ани Илков -
на страници 10-11

Разследваща журналистика на склад

Скоро ще четем заглавие „Разследващ журналист нападна охранители на склад“. Защо вече нямаме жал към журналистите? Няма прошка, когато грешат. Чакаме да ги хванем в нередност? Изискванията към професията все още са твърде високи, макар и понякога да ги забравяме. Слави Трифонов поиска „Господари на ефира“ да се подиграят със себе си заради „гафа“ на техния репортер Димитър Върбанов. Преди седмици разследващият журналисти Димитър Стоянов от „Биволъ“ беше задържан от ГДБОП, след като е подал сигнал за унищожаването на документи, свидетелстващи за „двойно счетоводство“ на една от фирмите, получаваща обществени поръчки. Двамата с румънския му колега Атила Бару разследват случая. МВР превръща журналистите в противници на закона; бързо забравяме каква е фирмата, къде се намира и с кои трагедии, разтръбени по медиите, е свързана дейността, за която получава пари от държавата.

Седмици след този публичен линч срещу журналистите Стоянов и Бару, внезапно журналистът Димитър Върбанов от „Господари на ефира“ на „Нова тв“ *е съобщен* като е пребит от двама охранители на склад на фирма, която продава стока с изтекъл срок на годност. Бойко Борисов чува за случая в Ню Йорк, където си целуват ръцете с Тръмп, и иска законът да се стовари с пълна сила върху охранителите. Но нали камери прошнуроват целия ни живот, МВР узнава, че Върбанов не е бит, а се оказва, че е поизлъгал. Сега Върбанов ще чака да разбере дали ще го обвинят в набеждаването на хората, които са пазили склада от нечестиви телевизионни сили. Междувременно журналистът каза, че никога не е твърдял, че е пребит, а е припаднал заради кръвното... Обаче преди това „Господари на ефира“ го уволниха. Тия неща с журналистическите припадъци не им били присъщи. Какво от туй, че в склада има нередност, за нея скоро няма да има кой да съобщи. Тези два казуса показаха крехкостта на професия, за която мнозина мечтаят. Каквото и да се е случило в склада във Велико Търново, чиято и истина да е най-истинската, журналистите за пореден път преговориха, че не могат да си позволят чрез симулации да изобличават „лошото“. Какво си преговориха след случая с фирмата от Севлиево и Димитър Стоянов – вече е минало.

Дали сценката на Върбанов обаче не е предизвикана от ефекта, който произведе неговият колега Стоянов преди това? Върбанов е еталон за кореспондент, който иска да изобличава, а е забелязван само когато е пребит.

През това време Лили Иванова учи Мартин Карбовски по bTV как да прави телевизия като Опра Уинфри. Изобразяващият всекидневната чернота водещ се „изповяда“ пред естрадната певица защо не прави розова телевизия. На фона на музиката ѝ по текстове на Карбовски, пълни с „албатросов дъжд“, „канелен дъх“, „ангели“ и т.н. екстри, с монолог на Мариус Куркински от 2012 г. в зала „Армеец“, разбираме, че телевизиите са виновни за лошия вкус на младите хора и че *има дефицит на акъл по телевизиите*. Лили Иванова каза, че иска да гледа хора, от които да научи нещо. Карбовски обяви провала на поколението си в ефир. Така самооглеждането на журналистите в собствените им локви от припадаща съвест или от естраден брокат остави пак журналистиката на склад. Дано не ѝ изтече срокът!

Жана Попова

Думи срещу думи

Проветряване на кожата

Катерина Стойкова. Втора кожа. Изд. ICU, С., 2018

Новата стихосбирка на Катерина Стойкова разцепи критическите мнения на два непримирими лагера. От едната страна са тези, които ценят естетическото като самоцел на добрата поезия. В лириката всичко трябва да бъде красиво, а красивото означава да балансираш добре върху тънката граница между художествено изящество на внушението и необузданата стихия на личния опит. А Катерина Стойкова – съзнателно, последователно и направо драстично – е зачеркнала съществуването на тази граница. Тя ни предлага, вече чух да се казва, одраната вътрешност на своя интимен свят. Лирическата ситуация изглежда като психоаналитичен сеанс, в който героинята съблича всички пластове/кожи на срама и приличието. За мен обаче *Втора кожа* е смел експеримент, истински пробив в непознатото, неусвоеното, почти недръзнатото от българската поезия. (Подобен жест си спомням сякаш единствено в последните книги на Николай Атанасов.) Може би наистина прилича на психоаналитичен сеанс, в който героинята е пациент и в същото време лекар на себе си, но заедно със себе си тя лекува и множество други хора. Всъщност защо да отказваме на поезията онзи терапевтичен ефект, онова умение да разтърсва, да обръща наопаки клишираното самопознание? В Древна Гърция тъкмо катарзисът се е смятал за висше умение да се прави литература.

Втора кожа съдържа шейсет и четири стихотворения, но това не я прави стихосбирка. Тя представлява поетическа книга – цялостен, последователен, обмислено структуриран разказ за страшното, което лежи заровено в детските спомени, за болката, която изкривява обичайните пътища на порастване, за травмата, която не спира да генерира ефекти. Отделните стихотворения – ту в поезия, ту в лирическа проза – не са фрагменти, запечатали различни моменти на душевното преживяване. Травмата не е сбор от провалени моменти, внушава книгата, настоявайки върху последователността и повторителността на болката, върху ужаса като процес, а не като еднократен кошмар. В нея текат едновременно три поредици от стихотворения, обединени от общата структура на заглавията във всяка от тях. Първата поредица е белязана с мрачния хумор на опита да се преодолее травмата с интелектуални усилия; героинята пожелава „Добре дошли“ на: Ужаса, Депресията, Разочарованието, Агресията, Обсесията и, съвсем естествено в тази група от ведри радости, на Желанието да умреш. Втората поредица допълва горчивия опит на болката, преобръщайки смислите на човешкото преживяване; това е редът на парадоксалната (не)любов – „Обичам те“: Самота, Отказ да чувстваш, Страх от баща ми... В трета посока и като контрапункт на първите две се разгръща наивната сантименталност на лайтмотива „Как се чувстваш, Дете?“. Разговорният характер на заглавията внася момента на лечебен сеанс. Разказвателният аспект, от друга страна, пренася страшното сред обикновеното, изключителното сред ежедневното и така безгласно задава въпроса колко хора и колко често са преживели същия опит? *Втора кожа* е дълбоко интимен, но заедно с това и широк социален жест. Като разкъсва прашните воали на патриархалната срамежливост, измъквайки на светло вмирисаните скелети от домашния гардероб, тя оголва грозната природа на домашното насилие, травматизма на потиснатите реакции, перверзната ефективност на сгрешената семейна любов. Единственото, което ми липсва в тази книга, е (хипотетичното) посвещение: „На тези, които говориха и писаха срещу Истанбулската конвенция, без да я прочетат“.

Милена Кирова

Ходене по буквите

Рупи Каур. *Мляко и мед.* Превод от английски Мария Найденова. Редактор Илиян Любомиров. Илюстрации и дизайн на корицата Рупи Каур. София: *Сиела*, 2018. Цена 14 лв.

Твоето изкуство/ не намира своя смисъл в това/ колко хора го харесват/ за твоето изкуство/ е важно/ дали сърцето ти харесва работата ти/ дали душата ти харесва работата ти/ важното е колко откровен/ си ти със себе си/ и никога/ не бива/ да разменяш откровеността/ срещу това да станеш подостъпен./ - **на всички млади поети**. Изобщо не ти вярвам, Рупи Каур, лъжеш на поразия.

Тази рубрика няма традиция да вади нож на умряло куче. Но умряло куче ли е 26-годишната сикхско-канадска поетеса, след като дебютната й стихосбирка „Мляко и мед" (2014) - според англоезичната Уикипедия - е преведена на 25 езика и продадена в над 2,5 милиона екземпляра, 77 седмици е водач на класацията на бестселърите на „Ню Йорк Таймс"? (Според българските ѝ издатели числата са по-драстични.) Каур е литературен феномен в инстаграм, където има милион последователи. И какво от това? - книгата е тотална катастрофа... Фактът, че според бележката за авторката в изданието на „Сиела", Каур е списъка на сп. „Форбс" „30 под 30" и в списъка на стоте жени на Би Би Си, ме кара да се питам не накъде отива литературата, изядена от медиите, а накъде отива този свят... Защото Рупи Каур може да бъде харесвана от хора с напълно пренебрежима читателска история, ако изобщо имат такава. Нейната поетика е триумф на баналността, маскирана като откровение. Евтина чувственост. Споделянето на ранни психически травми (вместо пред терапевта - пред читателя), за съжаление, не се превръща в поезия - не и с този осакатен речник, не и с тези познания по синтаксис, които очевидно стигат само за декларация. За перчене с прямота, с еманципация, но не и за поезия. Не и за тайна и споделяне на тайната. Не за истина. „Мляко и мед" е нахален примитив, примитив без свежест. Политкоректна сексуална провокация. Мъдрост, взета назаем, от Джубран Халил Джубран, да речем, и подходящо обезкостена за хора, които принципно не четат, но искат да минат за културни. С трън да вършиш, няма образ, в който да се закачиш. Стихосбирката на Рупи Каур, разбира се, е умряло куче, но големият проблем за мен е какви читатели я харесват - какви са психологическите характеристики на тези, които разпознават своите травми в нейните - проблемите с опипващите по-възрастни мъже (а темата за сексуалния тормоз не заслужава да се подмята само заради ефекта), проблемите с липсващия баща, проблемите с текущия любим. Рупи Каур и преданите ѝ читатели се срещат в страха си от задълбочаване. Те остават на повърхността на литературата - и на живота си. А и големият страх изисква голяма дарба, за да не остане единствено страх за продан на по-наивните читатели. И ако животът си е техен личен въпрос, то приписването на литературно качество чрез броя на кликовете, последвани от продажбите, е наш проблем - проблем не на трансформацията на литературата, а направо нейния публичен упадък. Колкото и принципно да се утешавам, че дигитално куче, което много лае, не хапе...

М.Б.

Тръмп пред всички нас

[...] Нелегалната имиграция финансира криминални мрежи, безпощадни гангстерски банди и каналите, по които преминава смъртоносната дрога. Нелегалната имиграция експлоатира уязвимите населения, засяга упорито работещите граждани и вече е създала порочен кръг от престъпления, насилие и бедност. Ние можем да разчупим този порочен кръг и да положим истинските основи на просперитета само като подкрепяме националните граници и разбиваме престъпните банди.

Ние признаваме правото на всеки народ, който има представител в тази зала, да настрои собствената си имиграционна политика в съответствие с националните си интереси. По същия начин настояваме и другите страни да зачитат нашето собствено право да вършим същото - което, всъщност, и правим. Това е една от причините, заради която Съединените американски щати няма да се присъединят към новия Глобален договор за миграцията.

Миграцията не трябва да се управлява от международен орган, който няма да се отчита пред нашите граждани.

В крайна сметка, единственото дългосрочно решение на миграционната криза е да се помогне на хората да изградят по-надеждно бъдеще в родните си страни. Да направим техните страни отново велики.

Към момента сме свидетели на човешки трагедии, например във Венецуела.

Повече от 2 милиона души избягаха заради страданията, причинени от социалистическия режим на Мадуро и кубинските му спонсори.

До скоро Венецуела беше една от най-богатите страни на земята. Днес социализмът е довел богатата на петрол нация до банкрут, а народа ѝ е принудил да тъне в жалка мизерия.

На практика навсякъде, където са изпробвани социалистически или комунистически режими, резултатът е един и същ - страдание, корупция, разлагане.

Социалистическата жажда за власт води до експанзия, нашествия и потисничество. Всички народи по света трябва да се противопоставят на социализма и на бедността, която тя причинява на всички.

В тази връзка ние се обръщаме с молба към всички нации, събрани тук, да се присъединят към нашия призив за възстановяване на демокрацията във Венецуела.

Днес ние обявяваме, че ще наложим допълнителни санкции на репресивния режим, които ще бъдат насочени срещу близките съветници и вътрешния кръг от сподвижници на Мадуро.

Ние сме благодарни за всичко, което прави Организацията на обединените нации по света, за да помогне на хората да изградят по-добър живот за себе си и семействата си.

Съединените щати са най-големият дарител на чуждестранна помощ по света. Но малко държави ни дават изобщо нещо. Ето защо ние ще погледнем сериозно на чуждестранната помощ, която оказват САЩ. Тя ще се поеме от държавния секретар Майк Помпео. Ще проучим какво работи и какво не, както и дали страните, които получават доларите ни и нашата защита, приемат присърце интересите ни.

Продължавайки напред, ние ще предоставим чуждестранна помощ само на онези, които ни уважават и, да си кажем честно, са наши приятели. И очакваме и другите държави да платят своя справедлив дял по разходите за защитата им.

Съединените щати се ангажират да направят Организацията на обединените нации по-ефективна и отговорна. Много пъти съм казвал, че ООН има неограничен потенциал.

Като част от усилията ни за реформи, аз казах на нашите преговарящи, че Съединените щати няма да поемат повече от 25% от бюджета на ООН за мироопазване. Така ще насърчим и други страни да се активизират и да се включат, като също поемат част от това много тежко бреме.

И ние се стремим да направим промяна, така че по-голямата част от нашите финансови средства да не бъдат точно изчислени вноски, а доброволно направени дарения, така че да можем да насочим американските ресурси към най-успешните програми.

Само когато всеки от нас изпълни своята част и допринесе със своя дял, ние ще можем да осъзнаем най-високите стремежи на ООН. Ние трябва да се стремим към мир без чувство на страх, към надежда без отчаяние и към сигурност без оправдание.

Оглеждайки се в тази зала, където е създадена толкова много история, ние си мислим за многото преди нас, които са идвали тук, за да посрещнат предизвикателствата на времето и на народите си. И мислите ни се въртят около един и същи въпрос, който е пронизвал всичките им изказвания и резолюции, всяка дума и надежда. И въпросът е: Какъв свят ще оставим на децата си и какви нации ще наследят те.

Мечтите, които днес изпълват тази зала, са толкова многообразни, колкото и хората, които стояха на този подиум, и са толкова различни, колкото и страните, представени в тази организация. Това наистина е нещо сериозно. Това в действителност е страхотна, велика история.

Имам предвид Индия, едно свободно общество от над един милиард души, което успешно вдига на крака безброй милиони, изпаднали в крайна бедност, и ги поставя в редиците на средната класа.

Имам предвид и Саудитска Арабия, където крал Салман и коронованият принц провеждат нови и смели реформи.

Имам предвид и Израел, който гордо празнува 70-годишнината си като процъфтяваща демокрация в Светите земи.

Имам предвид и Полша, един велик народ, който защитава своята независимост, сигурност и суверенитет.

Много страни се стремят да сбъднат своите уникални блянове, изграждайки бъдещето, в което се надяват, и преследвайки прекрасните си мечти за щастлива съдба, наследство и дом.

Целият свят е по-богат, човечеството е по-добро заради това красиво съзвездие от народи, всеки от които е много специален, много уникален и ярко сияещ в своята част от света.

Във всеки от тях виждаме изключителното обещание да бъде народ, обединен от споделено минало и работещ за общо бъдеще.

Що се отнася до американците, ние знаем какво бъдеще искаме за себе си. Ние знаем каква нация трябва да бъде винаги Америка.

В Америка ние вярваме във величието на свободата и в достойнството на личността. Вярваме в самоуправлението и във върховенството на закона. Ние ценим културата, която поддържа свободата ни - култура, изградена върху силни семейства, дълбока вяра и безстрашна независимост. Ние честваме нашите герои, ценим традициите си, а преди всичко обичаме страната си.

В сърцето на всеки човек, намиращ се в тази велика зала днес, и на всички, които ни слушат по целия свят, туптят сърца на патриотите, които изпитват една и съща силна любов към народа си и една и съща дълбока вярност към родината си.

Страстта, която гори в сърцата на патриотите и в душите на народите, е вдъхновила реформи и революции, жертви и себеотрицание, научни открития и великолепни произведения на изкуството.

Нашата задача не е да я гасим, а да я прегърнем. Да се възползваме от древната й мъдрост. И от нея да черпим сили, с които да направим нашите страни по-велики, регионите си по-безопасни и света по-добър.

За да разгърнем този невероятен потенциал в нашия народ, ние трябва да защитаваме базовите условия, благодарение на които това би било възможно.

Суверенните и независими нации са единственият носител, в който свободата е оцеляла, демокрацията е устояла, а мирът е процъфтял. И така, преди всичко, ние трябва да защитаваме нашия суверенитет и съкровената ни независимост.

Когато го правим, ние ще откриваме нови възможности за сътрудничество, което не се е разкривало пред нас. Ще открием в нас нова страст към умиротворяване. Ще открием нова цел, нова решителност и нов дух, процъфтяващи навсякъде около нас и превръщащи света в по-красиво място за живеене.

Така че, нека заедно изберем бъдеще на патриотизъм, благоденствие и гордост. Нека изберем мира и свободата пред господството и разгрома. И нека дойдем тук, на това място, да застанем в името на нашите народи и нации, силни завинаги, суверенни завинаги, справедливи завинаги и вечно благодарни за Божията благодат, доброта и слава.

Благодаря Ви. Бог да Ви благослови. И Бог да благослови нациите по света.

Благодаря Ви много.

Благодаря.

Доналд Тръмп

Из речта на американския президент пред Общото събрание на ООН, 25 септември 2018 г.

Кадър от *Слънцето в нас*

От пръв поглед

Неслука с Жулиет Бинош

„Слънцето в нас" (Un Beau Soleil Interieur), 2017, Франция/Белгия, режисьор Клер Дени, продуценти: Оливие Делбоск, Емилиен Бинион, Жан-Анри Бронкар; сценарий: Кристин Анго, Клер Дени; оператор Аньес Годар, в ролите: Жулиет Бинош, Ксавие Бовуа, Никола Дювошел, Алекс Дескас и др. Разпространява 6А МЕДИА Ентъртейнмънт

Май добре време да се питаме „Филмът добър ли е или френски?". Разочарование след разочарование. Участвал в Петнайсетдневката на режисьорите в Кан м. г. и един от най-слабите филми в конкурса на МФФ „Любовта е лудост" във Варна (24 август – 2 септември), „Слънцето в нас" е по екраните в избрани кина.

Жулиет Бинош е центърът. Тя е Изабел – 50-годишна разведена художничка в днешния разпилян Париж. Майка е, но не както хората - заради сърцата си не може да вижда дъщеря си, а той непрестанно й досажда да се съберат. Изабел е красива, талантлива, секси и самотна. Влиза от нелепа връзка в още по-нелепа с разни неподходящи мъже (предимно семейни). Един е високомерен и дундест банкер (Ксавие Бовуа), друг – хубав и вманиачен актьор (Никола Дювошел), трети... Всички й се възхищават, никой не се обвързва. Изабел слуша мъжки излияния. И тя не е от мълчаливите. Облича се изкусително. Нахлува в животи. Съблича се отривисто. Броди по улици. Пие в барове. Търси си мястото на нелюбовница. Без дъх се надява на истинска връзка. Абсолютната любов я мами със своите опиянения и терзания. Заради нея дори отива при екстрасенс (Жерар Депардийо), но защо ли... Париж е показан като обиталище на угнетени души, дъжд се лее, а тоалетите на Изабел са въодушевяващи – кожени якета, високи ботуши, страстни деколтета... Сексът е обилен и дързък. Голотата на Жулиет Бинош – и нахална, и красива. Прочее, една от хубавите актриси над 50 с упоение показват отиващата си сочност на телата.

Филмът е визуално чаровен – с порнвистите портрети, с неочакваните ъгли на „нелюбовния" Париж, с артистичната атмосфера. И се занимава с важния проблем за непостижимата днес любов, особено за зряла жена. В повече ми е феминистичен, ала се представя. Проблемът е, както често се случва във френското кино напоследък, че филмът е досаден. Страда от хорея – и словесна, и монтажна. Нищо от последния не ни е спестено – да не би случайно да не разберем. Макар и вдъхновен от невероятната и все още актуална книга-портрет на Ролан Барт „Фрагменти на любовния дискурс", „Слънцето в нас" е бъбрив, плитък и разпилян. Но Жулиет Бинош е пленителна – героинята й е свободна и нещастна, уязвима и решителна, мека и хищна. Възлюбената актриса играе с очи и усмивки, с костюми и чаши, с походки и жестове. Въпреки че сме я следвали в далеч по-сериозни роли при Кшищоф Кешловски, Михаел Ханеке, Аббас Киаростами или Малгожата Шумовска, тук Жулиет Бинош вълнуваща единствено женско неудовлетворение в планетарен мащаб.

Клер Дени (1948) е сериозна режисьорка с богата филмография в авторското кино. Но този път се е издънила. В стремежа си да направи интимно-ироничен филм, който да се присмее над мелодрамата, тя е постигнала обратния ефект. Както и да е, по-добре нека да гледаме, отколкото още по-празните холивудски продължения.

Между другото, Клер Дени работи върху новия си филм „High Life" с Жулиет Бинош и Робърт Патинсън. Е, той се отдалечава от тук – действието му се развива в космоса. Пък и тази двойка е въдица.

Геновева Димитрова

Василка Тъпкова-Заимова
(1924-2018)

- А вие как се запознахте с Вашия съпруг? – попитах веднъж Василка Тъпкова-Заимова, когато ме беше поканила на чай у дома си на „Прага".
- Станчо Станчев ни запозна. Те бяха приятели с мъжа ми.
- А с него откъде се знаехте?
- Колеги бяхме. Той беше три години по-голям, но ние класиците си се знаехме.
- Е, да. И какво?
- Ами видяхме се пред университета, там ни запозна. После мъжът ми казал: „Ей, а пък Станчо с какво хубаво момиче се познава..."
- Да. И как започнахте да се срещате?
- По разни гуляи... на кръчма. Студентски събирания, това е. Нищо особено.
- И как решихте да се ожените?
- Той ми предложи. Веднъж ме изпращаше и каза: „Хайде да се оженим". И аз казах на майка ми, и тя: „Ами добре." Така, не е имало някакви разправии, нищо.
- Значи колко време сте се познавали дотогава?
- Няколко месеца. Е, ние се сгодихме. Поканихме приятели, почерпихме ги и казахме: „Ето, ние така и така." И после трябваше да мине един месец, докато се приготвим – дрехи, такива работи.
- И кой ви беше кум?
- За гражданското беше Миятев. А иначе – Войнов.
- Значи за църковния брак – Войнов?
- Да.
- И в църква ли се венчахте?
- А, не. Беше у Войнов, у тях. Дойде свещеник, венча ни и така.
- Значи по това време не е могло да се венчаете в църква?
- Е, не. Нямаше. После и синът ми като се роди, го кръстихме в къщи.
- А родителите на мъжа Ви как Ви приеха?
- А, много добре. Той свекър ми беше голям чешит. Учител, бил е директор на едно училище. И беше ходил с колело до Лондон.
- До Лондон?
- Да. Ама то това си е разказано, описано. Има го. Те имаха една голяма къща на Горнобанско шосе, с 11 стаи. Бяха заможни. Но той не помагаше на мъжа ми. Казваше: „Аз съм му дал висше образование, от мен толкова." И затова мъжът ми работеше като скулптор. Беше при Андрей Николов, помагаше му.
- Така ли? Къде, да не е било в онази къща, на „Любен Каравелов"?
- Да, там. Тази, дето сега е „Червената къща". Та той работеше, направи бюст на Ораховац.
- И къде живеехте в началото?
- Бяхме взели една стая под наем на ул. „Мургаш", после в къщата на баба ми... тази с пробития покрив, на „Цар Асен". Баба ми я беше постегнала малко. И тогава аз превеждах, давах уроци по френски. И за няколко години с голям зор събрахме пари да си купим жилище, взимахме от приятели, Динеков ни беше дал заем, но всичко върнахме навреме. И 61-ва дойдохме тук.
- И как решихте да имате две деца?
- Мъжът ми искаше, защото беше едно дете, без братя и сестри и му беше много мъчно. Затова. А аз не исках, защото онези в Института по история бяха много проклети. Косев, който беше директор, и Снегаров - не, те бяха кротки хора, но други. Аз съм Ви разказвала.
- И мъжът Ви помагаше ли в гледането на децата?
- Не. Той не умееше. Много ги обичаше, но не умееше. Помагаше майка ми, тя ги учеше и на математика, защото беше математичка, пък аз от математика не разбирам. И по френски – беше завършила в Брюксел. После обаче, когато имахме внуци, мъжът ми започна да ги гледа и така се научи! Да се чудиш. А за сина ми не вярваше, че ще стане музикант.
- Така ли? Защо?
- Ами не вярваше. Синът ми много обичаше вуйчо си, просто го обожаваше. Веднъж ми каза: „Вуйчо е по-умен от теб, защото той е композитор, а ти не си." Завърши френската гимназия и после ни се сърдеше, че не сме го били записали в музикалното училище. А в Академията, за да влезе в теоретично-композиторския отдел, искаха и втори инструмент и той започна да свири на кларинет. И аз трябваше да му акомпанирам на пианото, дето му казвах „козата".
- На пианото?
- Да. Защото беше много тясно в къщи. Нали има една приказка за един индийски мъдрец, може да я знаете. На един индиец му било много тясно у дома, и той отишъл при техния... свещеник и го попитал какво да прави. А онзи му казал: „Тясно ли ти е? Вкарай тогава вътре и козата."
- А да, знам го това.
- Да. А пък синът ми се ожени и след това дойде в къщи и ни каза: „Аз се ожених". После майка ми като се разболя, трябваше да я гледам у нас, и тогава той отиде да живее при жена си. Аз я гледах в онази стая. А мъжът ми беше толкова мил тогава, Боже, такъв добър човек! Друг такъв не знам...

Николай Гочев

Награди на Съюза на преводачите

В секция „Художествена литература и хуманитаристика" към Съюза на преводачите в България жури в състав Гергана Фъркова, Красимир Кавалджиев и Аглика Маркова предложи за 2018 г. да бъдат присъдени следните награди:

Специална награда за изключително високи постижения: Здравка Петрова – за превода от руски на „Репетиции" от Владимир Шаров, изд. „Факел експрес", С. 2018;

Почетна грамота за особено големи заслуги за развитието на преводаческото изкуство в България (посмъртно): Дора Барова;

Награда за ярки постижения: Стоян Гяуров – за превода от немски на сборника „Емигрантите. Четири дълги разказа" от В.Г.Зебалд, изд. „Колибри", С. 2017; **Даря Хараланова** – за превода от руски на „Автобиография на един труп" от Сигизмунд Кржижановски, изд. „Аквариус", С. 2018; **Ния Трейман (посмъртно)** – за превода от френски на романа „Черният кабинет" от Макс Жакоб, изд. „Ерго", С. 2017;

Награда за ярко постижение в областта на превода на поезия: Пламен Хаджийски – за превода от немски на „Дуински елегии" от Райнер Мария Рилке, изд. „Изток-Запад", С. 2017;

Награда за ярко постижение за превод от български на чужд език: Хайри Хамдан – за превода от български на арабски на антологията на съвременния български разказ, озаглавена „В началото бе епилогът", изд. „Албайруни", Йордания, 2017;

Награда „Елена Мутева" за ярко постижение на млад преводач на художествена литературач: Стефан Радев – за превода от английски на романа „Животът и приключенията на Джак Енгъл" от Уолт Уитман, изд. „Лист", С. 2018;

Награда за цялостна преводаческа дейност: Жела Георгиева.

К

Vana Ventury House

Ода за архитектурната ирония

Две са, казват, задължителните книги, които всеки трябва да прочете, за да разбере архитектурата на XX век - „Vers une Architecture"/ „Към една (нова) архитектура", колекцията есета от 1923 на швейцареца Шарл Едуар Жанре (известен още като Льо Корбюзие) и „Complexity and Contradiction in Architecture"/ „Сложност и противоречие в архитектурата", постмодерната библия от 1966 на професора от Йейл Робърт Чарлз Вентури. Първата книга се превръща в манифест на героичния модернизъм, а втората хвърля първия скандален камък срещу него, превръщайки Вентури в академична поп икона.

Смъртта на Робърт Вентури преди малко повече от две седмици (той почина на 18 септември 2018 на 93-годишна възраст в дома си във Филаделфия) развълнува архитектурния свят по начин, който дори ненавременната смърт на Заха Хадид преди 2 години не успя. Оказа се, че точно сега, в края на второто десетилетие на XXI век, всички имат нужда да си припомнят как един благовиден джентълмен, облечен в класически костюм от три части, съумя да събере на едно място английски барок и италиански Ренесанс, рекламния неон на Лас Вегас, архитектурната чувствителност на Алвар Аалто и логото на Макдоналдс и да обясни, че в архитектурата високото изкуство и кичът са еднакво важни. После да остане сериозен като играч на покер, докато всички наоколо се смеят.

Робърт Вентури и неговата дългогодишна спътница в текстове, проекти и в живота Денийс Скот Браун промениха начина, по който архитектурата може да се говори, пише и прави и въведоха иронията и чувството за хумор в едно поле, принципно окупирано от сериозни мъже със самочувствието на герои, тръгнали на важна мисия. После постмодерната вълна заля архитектурата с еклектика и евтини имитации, а Вентури и Скот Браун се принудиха да отричат: „Ние не сме и никога не сме били постмодернисти".

От още постмодерен кич днес нужда нямаме със сигурност, но оригиналният дух на архитектурния постмодернизъм – с неговата цитатност, карнавалност и несериозно отношение към миналото – липсва, много липсва. Особено в съвременните времена на високотехнологична скука, спекулативно презастрояване и потен национализъм. И именно това е основният повод за този текст.

Вентури винаги е казвал, че не се срамува да проектира сгради, които приличат на сгради; които са нахални, вместо глупави; които са обикновени, вместо сложни; които са добри, вместо оригинални. „Аз съм за богатите, вместо за простите значения (...) Предпочитам „и двете" вместо „едното или другото", черно, бяло и понякога сиво, вместо само черно или само бяло. Вярната архитектура провокира много нива на значения и комбинации на фокуси; нейните пространства и елементи са четими по повече от един начин", пише той в първата глава „Един нежен манифест" на книгата „Сложност и противоречие в архитектурата". „По-малкото не е повече" е най-известният му (и банален) цитат. „По-малкото е скучно" (Less is not more. *Less is a bore*).

Вентури е и практикуващ архитект и неговите възгледи са най-добре онагледени в първата му известна сграда – къщата, която проектира за майка си, Вана Вентури, в Чеснът Хил, Пенсилвания, през 1962. Във времена, когато е било недопустимо уважаващите себе си еднофамилни къщи да не са модерни бунгала с плосък покрив, лентовидни прозорци и стъклени витрини, Вентури прави синьозелена къща със скатен покрив, наподобяваща детска рисунка. Входът е скрит под бароков елемент, лепнат на предната фасада, уж е приканващ, но те посреща враждебен ръб. Къщата има декоративни корнизи (кощунство) и функционално, но сложно разпределение. Тя е маниерна и забавна и със сигурност не се вписва в стандартите на агентите на недвижими имоти, нито тогава, нито сега.

Нито една от книгите на Вентури и Скот Браун не е преведена на български и това си личи. Българската архитектура винаги е била забележително сериозна, а българските архитекти, дори когато правят постмодернизъм (през 1980-те и 1990-те години например), приемат това като важна и отговорна задача вместо като игра.

Постмодернизмът е може би едно от малкото (или дори единственото) от ключовите явления в периферията на големия проект на модернизма, което се появява в България теоретично осъзнато и се практикува умишлено и с видими резултати в цялата страна. В социалистическа България на перестройката постмодернизмът се теоретизира, иронизира, критикува, обяснява и практикува с голямо увлечение, далеч надхвърлящо формалното копиране на видими външни белези.

Превеждат се ключови статии за постмодерната идеология, дори се пишат статии-фейлетони, подигравайки се (чисто постмодерно) на „поредната мода"[1]. Сгради като Централния дом на учителя в София или ваканционно селище „Дюни" днес от раз определяме като постмодерни.

През 1990-те, в постсоциалистическа България, формалният език на постмодернизма става оръжие срещу униформената ортогоналност на следвоенния (социалистически) модернизъм. Но лишен от добрия вкус и чувството за хумор на Вентури и Скот Браун, този формален език успява само за няколко години да хвърли българската архитектура директно в лепкавото блато на архитектурния кич. А оттам се излиза много трудно.

Една от забавните езикови игри на Вентури и Скот Браун са двете категории, които въвеждат в книгата си „Learning from Las Vegas" (1972) и между които, според тях, могат да се разделят всички сгради, попаднали пред очите ни: „патици" или „декорирани бараки". „Декорираната барака" е функционална кутия с орнамент, приложен независимо от логичната функционална програма, която се случва вътре. „Патицата" е сграда, която сама се е превърнала в символ на себе си, а категорията е вдъхновена от реална сграда във формата на патица някъде в Лонг Айлънд, в която се продавали... яйца. Двамата разказват, че много обичали да играят играта „Обзалагам се, че мога да харесам някоя сграда, по-лоша от тази, която ще харесаш ти" и да откриват патици и декорирани бараки навсякъде по пътя си.

Огледайте се. България е пълна с патици и декорирани бараки.

Анета Василева

1 „Проверен начин да бъдем винаги съвременни е да цитираме историята. Коя именно част от нея – това е по-скоро технически проблем. В най-ново време се оказва, че може да се цитира едновременно 52-ра и 1952-ра година. Цитирането е приятно с това, че творецът хем минава за ерудиран, хем си спестява досадните занимания с функцията и конструкцията. Ако не познаваме добре Историята, цитираме това, което цитират утвърдените цитатчици и в такъв случай успехът ни е гарантиран", пише през 1985 Павел Попов във фейлетона „Как да бъдем винаги съвременни", публикуван в сп. „Архитектура".

Исторически дневник за кабинета *Виденов*

На 27 септември в Аулата на Софийския университет бе представен дневникът на историка акад. Илчо Димитров „В правителството на Жан Виденов – Илчо Димитров".

Дневникът е предоставен на издателството от сина на Илчо Димитров – акад. Иван Илчев - който дешифрира и набира 1000 машинописни страници, с уговорката, че баща му е оставил общо над 10 000 страници текст, които той поетапно ще подава на българската публика.

Пред пълната зала изказвания направиха директорът на издателство „Захарий Стоянов" Иван Гранитски и някои от хората, които лично са познавали Илчо Димитров, сред които проф. Искра Баева, академик Васил Гюзелев и академик Благовест Сендов.

Иван Гранитски отбеляза, че Илчо Димитров е един от малкото български учени, които са имали впечатляваща обществена и научна кариера преди и след 1989 г., но никога през живота си не са допускали компромис със съвестта си и особено преди промените са проявявали изключителна смелост, като един от примерите затова е издаването на Дневника на Богдан Филов.

Искра Баева нарече дневника „еманация на дълга на историка" и поясни, че Илчо Димитров много добре е знаел колко ценни са първичните източници за историка, имайки предвид, че и самият той е писал за периода на модерната българска история, използвайки безброй дневници и спомени. Баева подчерта, че спомените са много важни, но те не могат да се сравняват с дневника, защото той показва истината за факта, непречупена през политическата конюнктура на бъдещето. Освен това периодът, за който пише Илчо Димитров, според Баева е най-важният в историята на българския преход, тъй като тогава правителството на Жан Виденов прави опит да наруши общата тенденция на следване на Вашингтонския консенсус и да намери свои уникални пътища за социално поносим преход. В същото време героите на Илчо Димитров не са нито супергерои, нито изцяло отрицателни фигури. Основното действащо лице - Жан Виденов е представен бащински – така, както само бащите могат да са много критични към децата си.

Акад. Васил Гюзелев - специалист по Средновековието и Византия - отбеляза, че от създаването на българското книжовно дружество в Браила през 1869 г. и на Софийския университет през 1888 г. до днешни дни българската историческа наука има няколко всепризнати будители - Марин Дринов, Васил Златарски, Димитър Косев и Илчо Димитров. Последният е от кръга на така наречената от зложелателите „историческа мафия" – няколко млади преподаватели, които влизат в Софийския университет в началото на 60-те години - Коста Петров, Николай Генчев, Александър Фол, Милен Семков и самият Васил Гюзелев. Илчо Димитров бил изключително скромен и много задълбочен учен. Той най-много обичал да издирва документи и да пише. Докторската му дисертация била посветена на режима на Пълномощията (1881 - 1883) и се базирала на дневника на Константин Иречек, като според Гюзелев именно този документ вдъхновил системното „дневниково" творчество на Илчо Димитров.

Академик Благовест Сендов говори за близкото си приятелство с Илчо Димитров и за ценните съвети, получавани от него. Но не само заради личните си отношения с историка Сендов призна, че приема определенията за себе си в дневника: „болезнено амбициозен" и „галеник на Тодор Живков". „Как да не бъда болезнено амбициозен, като трябваше да мета три години улиците на София, за да стана студент?[1]" А по отношение на второто определение Сендов обясни, че Илчо Димитров го е смятал за „галеник на Тодор Живков", защото математикът е станал ректор на Софийския университет на 40 години. В същото време той не забравил ценния си съветник Илчо Димитров и го препоръчал на Живков - както за първи секретар на партийния комитет на Софийския университет, така и за свой наследник като ректор в периода 1979 - 1981 година.

Теодора Георгиева

1 Сендов и друг път е признавал в свои интервюта, че тъй като бил „неблагонадежден", нямал право да кандидатства в Софийския университет, заради което той отправил лична молба към Вълко Червенков да бъде назначен за метач в столичната „Чистота".

мрежа/паяжина

Мир на земята | глобализъм

През 1963 Папа Йоан XXIII, като глава на Католическата църква, този исторически приемник на глобалните амбиции на древния Рим, обнародва енцикликата „Pacem in Terris", която трябваше да привлече вниманието на световните лидери върху новите световни проблеми, които тогава звучаха накратко ето така: ако не сме готови за световно законодателство, трябва да сме готови за световна война.

Малко по-късно през 1963 (два месеца, преди да бъде убит), американският президент Кенеди също даде израз на отношението си към проблема за световния мир. По време на финалната си реч на Общото събрание на ООН той каза: "Науката за оръжията и войната ни е направила всички преди повече от 18 години (...) една световна и една човешка раса с една обща съдба".

55 години по-късно, буквално преди дни, в същата тази заседателна зала на Общото събрание на ООН американският президент Тръмп също произнесе реч по проблемите на глобализма. Но тя предизвика смях, злобен при това.

„Ние отхвърляме идеологията на глобализма и прегръщаме доктрината на патриотизма." – каза Тръмп в речта си. „По света отговорните нации трябва да се защитават от заплахите за суверенитета си не само от глобалното управление, но и от други, нови форми на принуда и господство."

Цитирам тази фраза, защото политиката на принуда и господство спрямо други държави няма как да се случи днес без помощта на най-високо технологичното, най-масово поразяващото, макар и не смъртоносно като ядрената бомба оръжие - децентрализирано разраснала се, но централизирано управлявана инфраструктура, позната ни като интернет.

Не случайно за края на глобализацията се заговори първо тъкмо в света на технологиите.

Миналата година самият Питър Тийл, един от най-влиятелните в света технологични магнати и поддръжник на Тръмп, обяви този край пред CNBC с думите:

„Интернет беше проектиран да оцелее в ядрена война, но въпреки това мисля, че има много регулаторни предизвикателства, пред които Силициевата долина ще бъде изправена от Западна Европа и на други места през следващите години". Сиреч: „добрите времена свършиха, драги ми олигарси от Силициевата долина".

Само дето този край настъпи години по-рано и Тийл, като едър инвеститор в „дълбоката държава" (шпионските изделия на Palantir, например), не само няма как да не е наясно с тази тенденция, той е сред тези, които са я създали.

Краят на глобализацията официално настъпи по време на Световната конференция по международни далекосъобщения през декември 2012 г. в Дубай, когато след 24-годишна пауза, в продължение на 11 дни и при затворени врати, представители на държави и бизнес разискваха въвеждането на един нов, предложен от Международната телекомуникационна асоциация ITU стандарт за следващото поколение мрежи, безславно познат като “дълбок преглед на пакети” (DPI). С DPI интернет се превърна в нещо, което е много по-малко медиум и много повече инструмент за *глобален контрол, форма на принуда и господство*.

Днес тези, които се смеят на Тръмп, са много, но те очевидно са в плен на инерцията и склонността си към риск и на илюзията, че рискът и растежът могат да продължат безкрайно. Не, не могат. Както не може да продължат вечно и илюзиите за възможността за обединение между държави и корпорации в дългосрочен план, илюзиите за мир, илюзията за една глобална Империя, която може да включи всички и всичко...

Тийл, като човек от обкръжението на Тръмп, непрекъснато напомня пред медиите за техно-детерминисткия вътък на тези глобални сюжети и за това, че техно-детерминистката приказка има своя край.

„Всъщност, намирам този тип Шпенглеров залез на Запада за доста завладяващ", сподели той още през 2013 пред Financial Times. Разбира се, песимизмът, който споделя милиардерът Тийл пред медиите, е нещо различно от песимизма на тези, които ще плащат сметката – всички ние. А и песимизмът на влиятелните люде като него има качеството да се превръща в самосбъдващо се пророчество.

Ако след всичките тези дълги години политика при затворени врати и медийни илюзии е станало найсетне ясно, че човечеството не е способно да живее по общи закони, значи ли, че е пред прага на война?

Райна Маркова

Кресчендо декрешендо

Графика и акварелен колорит

Превърна се в събитие откриването на **деветдесетия сезон** на **Софийската филхармония** под диригентството на нейния директор **Найден Тодоров**. Няколко предпоставки създадоха тази възможност още преди започването на концерта. Най-напред бе обещанието **Вадим Репин**. Известният руски цигулар отдавна не е идвал в България и очакването му на софийска сцена създаде и необходимия публичен ентусиазъм – зала „България“ бе препълнена. Естествено, сред качествените агенти на класическо музикално изкуство, своето място бе заела и представителна част на родния сноб, който, за разлика от средния му по манталитет извън границата ни, все още не се е научил, че концертната форма е от няколко части, па побърза да се заяви с неподходящото и ненавременно ръкопляскане между тях пред руския майстор. Сред изненадващите, съпътстващи концерта дела на филхармоничната администрация прибавям и фотоизложбата, която напомни за диригентите и музикантите от оркестъра в десетилетната му история. Въпреки липсата на задължителното описание на повечето от снимките, експозицията витализира дотъжителното пространство в зала „България“. И не на последно място слагам внушителния албум (съставител Бронислава Игнатова), събрал снимки и текстове от настоящето и миналото на оркестъра, както и задкулисните за подобен повод поздравления. Независимо от известни неточности и някои излишни прояви на личен сантимент в поместените фотографии, изданието е ценна сбирка на снимки и документи, особено в контекста на нашето време, когато „всичко започва от мен“ се е превърнало едва ли не в modus faciendi за голяма част от действащата музикална общност. А и програмата книжка за самия концерт съдържаше всичко, което би могло леко да образова слушателя.

Програмата представи два типа класически творби: първия цигулков концерт на Шостакович (за българина – и изпълнителя, и слушателя – все още труден, поради това рядко звучащ) и симфонията на Дворжак „Из новия свят“ – категоричен шлагер, мелодически експанзивен, директно въздействащ върху емоциите на слушателя, гарантиращ неговото одобрително присъствие. Иначе казано, първата част на вечерта провокираше да се слуша и да се мисли, а втората даваше щедро възможността да се препуска през полето на чувствата – очевидно необходим баланс в днешната българска концертна традиция. И вероятно точен.

Прочитът на Репин проблематизира дотъжителното звуково – в обем, тембър, щрих и динамика – композиторията музикален текст на руския гений. Изчисти фактурата от всякакви възможности за „виртуозни“ изкушения, понеже се и се съпоставя с симфонизмът на четиричастната атмосфера изповед въпреки извънредно сложната партия на солови инструмент, която предлага възможности за изява на инструменталиста Аз. Нещо, в което диригентът го подкрепи и стимулира в голяма степен. Още в уводната фаза бавността на първата част – ноктюрно, солист и диригент създадоха неутешимата атмосфера на пъстрата запазка в интимен камерен диалог, изчистен от демонстрация на тембри, по-скоро графично, черно-бяло, с много силно въздействащо изкарана безучастност на тона, като разказ на уморен, изтощен от битки глас. (Годината 1948 на завършване на творбата носи поредно жестоко преживяване за композитора.) Много ми допадна начинът, по който Тодоров бе дисциплинирал и събрал състава, за да дефинира гъвкаво партньорство, което сякаш имаше за цел да съсети чрез маса и дозирана динамика интензивността на разказа. Никакви излишни ефекти – принцип, който бе удържан до края. В скерцото, с проблемно начало по отношение на синхрона, продължи тази търсена хроникьорска обективност на повествованието, с все по-нагнетяваща скорост и шеметно трансформиране на характера и елементите в движението до зловещата кулминативна фаза в оркестъра и стегнатото компилирано фугато. Звуковата картина потъмняваше все по-осезателно. За да достигне своя черен блясък в пасакалията, в която Репин проведе с философска дълбочина своя протяжен монолог-каденца, преследващ трагическото повествование (силно напомнящо на някои епизоди от Третия струнен квартет и Осмата симфония), но без ефектите на патоса, отново с известна дистанцираност, която по-силно прорязва съзнанието – оголен текст с непресъхващо послание на композитора. Рисков изпълнителски подход, но в подобно мощно, умно „изиграване“ ефектът бе налице, увенчан от заплашителна скоморошеска виталност на танца в бурлеската, с отрезвяващия глас на цигулката, напомнящ насаканата изповед. Финалът бе увличаща, но и унищожителна стихия, постигната с впечатляващото драматургично провеждане от Репин и всеотдайното партньорство на Тодоров и Софийската филхармония.

След този драматичен шедьовър, романтичният патос на Дворжаковата симфония „Из новия свят“ ми прозвуча някак нелепо. Но няма как да не изразя приятната си изненада от внимателното, но и вдъхновено музициране на оркестъра, от стегнатата, дисциплинирано извайна фраза, от интензивните тихи динамики на събрания, спонени щрихи, от избягването на така любимите акценти на първо време при влизане на отделните солиращи инструменти, от акварелния колорит в преливането на тембрите, от изкъсените паузи и вниманието темпови колебания – беше приятно да се преживее подобно артистично и музикантско присъствие на оркестъра и диригента Найден Тодоров, които направи цялостно концертното начало на юбилейния сезон.

Екатерина Дочева

Свири Вадим Репин. Снимка Василка Валевска

Светлосенките по пътя на Корназов

Тази година стават трийсет години, откакто Жорко, Роко и техни съученици почват да свирят джаз по софийските улици. Сиви фасади и зелени градинки, плахи надежди и репертоар от стандарти. Гледахме ги, слушахме ги и им стискахме палци.

Обадих се на Жорко след края на концерта му в парижкия Парк Флорал, където още в средата на 90-те си съществуваше Paris Jazz Festival. Вече беше част от музикалния живот на новата си родина, тепърва му предстоеше да стане част и от Националния джаз оркестър на Франция, а впоследствие и на други престижни европейски формации. И успоредно с това да пише и изпълнява собствена музика, която да увлича поредните му сайдмени в поредните им авантюри. Няма да забравя, когато ги представях в Дните на София в Хелзинки през 2009, и изумените финландски официални лица застанаха очи в очи с триото с цветнокожия му китарист Маню Коджия и Жофроа Тамизие на тромпета.

Нетрадиционно джаз трио и още по-малко традиционен джаз, далечен от представите на гостите в началото и щедро аплодиран с няколко биса във финала. Такъв си е Жорко.

Предлага на французите най-конвертируемия български продукт „Дъх на рози“ и го облича в понякога най-бодлива форма. За него „Старо време“ не е никога синоним на сладникава и безкритична носталгия, а в новото хилядолетие ярките му заявки отговарят на обещанията в имената „Сила“ и „Вяра“. Разписани и за биг-бенд, те създаваха не малко главоболия на някои музиканти с взискателния почерк и дисциплината, налагана на репетициите от автора аранжор.

Тази година „Светлосенки“ - последната музика на Георги Корназов, го събра отново с Росен Захариев-Роко и към тях се присъединиха музиканти от следващите поколения, като барабанистът Атанас Попов и по-младите Любомир Цанев (пиано), Александър Логозаров (китара), Борис Таслев (контрабас). В тази „представителна извадка“ на разширената формация, с която изнесоха и първия си концерт преди време, те направиха и един предварителен акустичен лайв вместо подарък за 25-ата годишнина на Джаз+ в софийския ефир (отскоро с нов час, 11 вечерта всяка неделя по Радио София). Там всеки един от тях показа колко е важно да може да дорисува ескизите на Корназов със собствения си инструмент и да обогати светлосенките с индивидуалната си образност.

„Светлосенки“ е сюита в естетиката на Гил Еванс. Въвеждащата тема подава безбройни възможности за разработки. И не само в дълбочината на медните, подсилени и с валдхорната на Красимир Костадинов и тубата на Атанас Темнисков - единственият „нов“ в първоначалния състав, където тубист бе Георги Щерев. Но и за специално написаните думи на вокала Лили Илиева.

Саксофоните - Митко Льолев – алт и Арнау Гарофе – тенор, покриваха известната колебливост на Лили в началото.

Дуетите на Корназа с флюгела на Роко загатваха разгръщането, което ни чака с постепенното включване във второто парче на класическото джаз-пиано трио и, разбира се, на китарата с деликатните й включвания.

Писаната музика оставяше достатъчно място за импровизациите на Митко Льолев, на моменти с фолк-намигвания, но не и залитания. Арнау подхващаше неусетно, без да изпада в досадна средиземноморска бъбривост. Вокализите на Лили бяха на ниво, както и последвалият ги дует туба-пиано. Контрастите винаги са били предпочитани от композитора Георги Корназов. Градацията на темпата – също, съобразена до най-малкия детайл с инструментариума. Найновият елемент в музиката му в „Светлосенки“ – гласът бе само поредният инструмент, вярно, добре овладян и внушаващ в по-голяма степен, отколкото разказващ истории. Лично аз усещам желанието на Лили Илиева да излезе от щампата на школуваните „канарчета“, сигурно заради може би неосъзнатото следване на стъпките на Радка Тонев („Winter Poem“). Но възможностите за взаимно индуциране с такива благодатни партньори като Жорко и Роко все още са призрачно-миражни в конкретния случай, въпреки доброто й вписване в колективната дескарга към средата на концерта.

Сурдината в заигравките на Жорко надминава функцията на акустичен артефакт – като че ли алтер егото му влиза в дует, да не кажа в дуел със самия него. Визуалната атрактивност за публика и обектив е не по-малка, но не стига до самоцел и самодостатъчност, каквито за съжаление пълнят концертите и галериите в сайтовете в епохата на доминацията на имиджа. Вярно е, че добра снимка може да е по-добра от хиляди думи, а в комбинация с добра музика думите да са направо излишни. Но в ефимерността на повечето съвременни преживявания, след подобен концерт на човек му се иска удоволствието да продължи.

А лайвстриймът от концерта на 26 май може да се гледа онлайн на binar.bg - интернет-платформата на БНР.

Людмил Фотев

Свирят Георги Корназов и Росен Захариев

Театрални строители и неволи

На 20 септември т.г. в Театрална работилница „Сфумато“ се проведе нещо, чийто жанр също беше неуловим, трепетен и загадъчен. Обсъждаше се архитектурният проект за сериозна пристройка към сегашната сграда на театъра (бивша баня! – това би харесало на Маяковски), а също така и най-вече последиците от строежа на сградата върху околната среда и околните жители.

Проектът е правен по задание и в активно сътрудничество с Маргарита Младенова и Иван Добчев, така че не се налага да се спираме на театралната му целесъобразност и многофункционалност. Горещо и убедено подкрепям проекта за пристройка към театъра, при това от няколко години... (Кметът на общината ни призова да изразим мнението си, та само за това отново го правя.) Реализирането на проекта ще даде много по-богата възможност за разширяване дейността на театъра, за активизиране на международния обмен с други трупи и творци, за провеждането на повече ателиета, фестивали и други форми на сценична дейност.

Международният престиж на Театрална работилница „Сфумато“ ще помогне да бъдат отворени още по-широки вратите към световното сценично изкуство, осъществяването на строителния проект ще даде нужната материална база за разширението на дейността, за „второ дихание“ на експерименталния ни театър, за по-добра база за работа на (и с) младите театрали. Тази перспектива не облагодетелства само „Сфумато“, тя ще е база на столичната култура.

Да спрем дотук, защото за читателите е ясно какви са предимствата да се изгради нова база за култура и да бъде тя поне през първите години насищана с дейност от театър като „Сфумато“.

Салонът на театъра не беше пълен, но се усещаше някакво напрежение още преди представянето на проекта. На първите редове седяха авторите и ангажираните с архитектурния проект лица, на втория ред имаше редица от велеречиви дами, чиято изящност се биеше с тона им на всезнание и непогрешимост.

Архитектите представиха проекта си... И започна един епичен спор за някакви и няколко (10 на брой, поне така запомних) дървета, които очевидно има вероятност да бъдат отсечени по време на евентуалния строеж. Човек може да изпадне в умиление, когато види как ревностно цяла група млади жени защитават правото на съществуване на няколко дървета (прочее, едно от тях е, представете си, лъжекипарис!). Добре, ама аз съм виждал тези дървета. От мястото на бъдещия строеж днес вее такава запуснатост, такова безгрижие за здравето на тези дървета, че не вярвам в думите на дамите от общината.

И тук идва най-важното. Тези дами през цялото време подчертаваха, че горещо подкрепят проекта, но трябва отново да се види какво ще правим с „лъжекипариса“ и т.н. В горните редове седяха млади хора и там растеше недоволството.

Мисля си, че българинът до такава степен е обезверен във всички представители на всички нива на администрация, че не вярва в тяхната искреност, в тяхната компетентност и реална загриженост. Дори да са прави, дори да са искрени – не им вярва. Това доверие се връща много трудно и бавно; и нека не се сърдят на разгневените млади, а упорито работят за изграждането му. С дискусиите около лъжекипарисите доверието се разгражда, а не се гради. Общината, ако е така предана на идеята за строежа, трябваше да посочи някакъв изход, например, да се засадят спешно 30 дървета, пък поне 15 от тях ще се хванат.

Като гледам колко души се занимават, при това в извънработно време, с няколко иначе занемарени дървета, представям си какви човешки ресурси са ангажирани с незаконното изсичане на горите. Вие представяте ли си?!

Имам две хипотези за развитието на случая. Първата – в която искам да вярвам, е, че всичко ще бъде наред и община „Оборище“ ще вземе зряло решение. Прочее, искам да отбележа, че чрез своя заместник-министърка, Министерството на културата направи едно много полезно и компетентно изказване. Тя разясни световната практика на резиденциите и изтъкна, че наличието на материална база за тях дори намалява разходите на културните проекти. Значи, когато поиска (все пак това е рядък случай, друг такъв напоследък беше участието на министерството в отбелязването на 100-годишнината на Сливенския драматичен театър), министерството може да бъде такова, каквото единствено трябва да бъде.

Никола Вандов

Украинска геополитика и Теополитика

В света скърби ще имате; но дерзайте: Аз победих света. (Иоан. 16:33)

Геополитическият удар, който САЩ нанася на Русия чрез патриарх Вартоломей посредством украинската „автокефалия“, е силен, болезнен, дългосрочен, исторически. Той ще донесе още страдания, скърби и тежък кръст на православните украинци.

Има два подхода за осмисляне на явлението: **геополитическият**, който разкрива привидния смисъл (светския, повърхностния, хоризонталния); и **теополитическият** – който разкрива същността.

Светът закономерно греши, когато се опитва *светски* да обясни църковните явления. Светът закономерно греши, когато се опитва да *използва* Църквата за своите светски (т.е. нецърковни, т.е. антицърковни) цели. Защото Църквата е Богочовешко учреждение. Тя побеждава *света* дори когато е унизена, страдаща и разпната – и именно когато е унизена, страдаща и разпната. Няма не пострадал християнски светец.

Църковните събития в Украйна са прескръбни, но те предвестяват края на един вековен пагубен уклон в историята на земната Църква – секуларистичен, модернистичен, икуменистичен, продажен, отстъпнически, самоизмамен, самодоволен... Този смъртоносен в своята баналност уклон е олицетворяван днес от патриарх Вартоломей, но го наричаме **мелетизъм** – по неговия баща Мелетий (Метаксакис).

Най-опасният враг на земната Църква не са яростните атеисти-гонители, а тихият секуларизъм: хилядолетен, всепроникващ, ентропичен.

През последните векове, вместо да воцърковяват *света,* земните църковни институции стават все по-*светски*. Ние, Божият народ, ставаме все по-светски. Този процес протича общо взето настъпателно от хиляда години насам и особено през последните векове. Надирът бе достигнат след Втората световна война.

Ключовата година е 1948, когато кристализира следвоенният нов световен ред. Тогава се сблъскват два светски политически проекта относно Православието.

От една страна, болшевикът Сталин, на крилете на победата над нацизма, се опитва да свика през 1948 г. Всеправославен събор и да наложи Москва като лидер в Православната Църква – за да я използва за *своите* цели. Този проект скоропостижно се проваля.

От друга страна, масонът Труман, главозамаян от ядрения монопол (всемогъщество, ненаказуемост) на САЩ, решава да обсеби Цариградската Патриаршия за *своите* цели. Той сваля Цариградския патриарх Максим V и демонстративно назначава на негово място своя американски *събрат* – Атинагор (1948 г.). Също през 1948 г. и със същите цели Труман създава т.нар. Световен Съвет на Църквите (ССЦ), в който вкарва и подвластните си („капиталистическите“) православни Църкви. Трумановият проект преуспява (Атинагор ражда Димитрий, после Вартоломей) – чак до 2016 г...

През 1961 г., главозамаян от успехите на СССР в космоса, Никита Хрушчов, убеден атеист и ентусиаст, решава да използва Църквата за своите антизападни цели. Той вкарва Московската патриаршия и подвластните му („социалистически“) православни Църкви в ССЦ. Прави го не от любов към Православието, което презира, а като политически инструмент, който да способства за мечтаната победа на „комунизма“ в 1980 г. Църковната „доктрина Хрушчов“ закономерно се проваля. Мачканите у дома „социалистически“ архиереи комплексирано благоговеят пред своите блазирани западни съответници, стават *зависими* от тях...

„Комунизмът“ рухва – и през 90-те години целият бивш соцлагер (включително елцинова Русия) се васализира спрямо Запада. Църковното бойно поле остава в ръцете на „Трумановата доктрина“ за американска власт върху Православието чрез Фенер и ССЦ.

Секуларният дух е *лукав* и могъщ. Той не слугува на Сталин, Труман, Хрушчов – *те* му слугуват. *Той* не иска като тях да овладее света (включително използвайки Църквата). *Той* иска несравнимо повече: да овладее Църквата, използвайки *света*. Да я секуларизира. Светският дух иска да овладее земната Църква отвътре – да проникне в крепостта на нейните канони и догмати. Предвиждаше това да стане чрез един секуларистичен Всеправославен Събор – замислен от патриарх Мелетий (Метаксакис) в 1923 г. и задействан от патриарх Атинагор (1961 г.). Този събор трябваше „спешно“ да се проведе при патриарх Димитрий, но бе сразен от св. Иустин (Попович) в 1977 г. Най-сетне при патриарх Вартоломей въпросният събор беше съвсем, съвсем на път да се осъществи – през 2016 г. в Крит. Но стана Божие чудо и той се провали...

Крит беше главната опасност за съвременното Православие, защото (почти!) беше подвел цялото земно ръководство на Църквата тържествено да извърши едно лъже-*съборно* богоотстъпничество.

След което, стъпвайки върху „успеха“, да превърне *събора* в редовен, в *перманентен*... След което в 2025 г. (годишнината от Никейския Събор) да се свика един още по-*велик* събор, на който да се преодолее „омразата“, да победи „любовта“ и да се сбъдне мечтата на *лукавия* – „обединението на църквите“. Впрочем, такова „обединение“ се одобрява от *мнозинството* в света: всички секуларисти, псевдоцърковници, квазицърковници, топлохладни, стипендианти, невярващи...

Чудото с провала в Крит в 2016 г. съсипа тази токсична самоизмама.

По секуларните мерки заплахата с геополитически удар срещу Москва чрез украинската „автокефалия“ („отмъщение“ за Крит) е страховита. Патриарх Кирил сякаш направи политическа грешка и се постави в още по-слаба позиция, когато отиде в Истанбул да разговоря с патриарх Вартоломей относно Украйна. Той се върна не само с празни ръце, но и унизен поради своето безсилие. Но може би точно тази „грешка“ и точно това „безсилие“ ще се окажат промислителни.

Патриарх Вартоломей се помисли за „силен“ и нанесе „удара“. Хюбристично реши, че тъкмо чрез предстоящата му неминуема „победа“ в Украйна ще срази Москва в сърцето. И така ще измие позора от Крит, ще се утвърди като „пръв без равни“ и властелин в Православието...

Но. Теополитиката е не просто по-достоверна от геополитиката. Всъщност, тя е единствено достоверната. Светската геополитика е самоизмама, утопия, призрак – като комунизма, като капитала, като световното *господство*. Теополитическият резултат от геополитическите действия винаги е парадоксален за *света*.

Кризата в Украйна може да пробуди Руската Църква от самоизмамите на секуларните утопии, самоубийствения дипломатизъм, промискуитета на икуменизма и ССЦ – за нейното истинско призвание. Тя вече заговори *недипломатично* (стихията на Църквата не е дипломацията, а истината). В този свят на всепроникващ *фейк* малкото стадо на незомбираните човеци са петимни не за „велик и свят“ светски църковен фейк (Крит, Фенер, ССЦ и пр.), а за святост и истина. Църквата е последната крепост на истината.

Не Руската Църква трябва да бъде инструмент на държавата, а руската държава трябва да бъде инструмент на Църквата, т.е. на Бога. Защото Руската Църква не е руска, а Божия. Църквата не принадлежи на Русия, а Русия принадлежи на Църквата.

Георги Тодоров

Украинската автокефалия - един от сценариите

В момента украинската църковна общност обмисля три варианта за получаване на автокефалия от Православната църква в Украйна. Първият, най-благоприятният, е подписването на Томос на следващото заседание на Синода. Вторият - възстановяването на Киевската митрополия под омофора на Константинопол с последващо предоставяне на автокефалия. И третото – поредното отлагане на въпроса за неопределено време.

Веднага правя уговорката, че по никакъв начин не участвам в преговорния процес и всички мои заключения са изградени върху догадки и предположения, които се опират на публично достъпни материали.

Субектът на автокефалията

Ще започна с основното, със субекта на получаване на автокефалия. В Украйна действат трима основни „играчи” (по реда на количеството на регистрираните общини):
Московската патриаршия в Украйна (МПвУ, която предпочита да нарича себе си в съответствие с нормативните документи УПЦ), Украинската православна църква – Киевска патриаршия и Украинската автокефална православна църква. Първата от тях неведнъж с устата на много свои говорители е заявявала и даже е приела обръщение на Синода (http://news.church.ua/2018/05/25/sinod-zvernuvsya-do-virnix-upc-shhodo-informaciji-pro-mozhlivist-nadannya-tomosu-pro-avtokefaliyu-pravoslavnoji-cerkvi-V-ukrajini /), че е напълно удовлетворена от сегашния си статут в състава на Московската патриаршия и никаква автокефалия от Москва, още по-малко „от Истанбул“, не й е необходима. Представители на останалите две църкви подписаха призив към Константинопол с молба за предоставяне на автокефалия.

Три трудности пред Вартоломей

Сегашната ситуация е доста сложна за Патриарх Вартоломей.

Първо, каноните му предписват да спазва принципа, според който на една територия трябва да съществува само една канонична структура. Така, ако той признае автокефалията на УПЦ-КП, даже обединена в УАПЦ, ще създаде каноническа структура, паралелна на МПвУ. Впрочем, в редица страни присъстват и две, и повече канонически структури паралелно, което не смущава никого, но там става дума за църкви на малцинствата. Затова в Украйна „паралелизмът” е нежелателен.

Втората трудност е анатемата, наложена на Патриарх Филарет от Москва. Макар че всички страни разбират каноническата нищожност на тази анатема, докато не бъде снета, тя остава сериозно препятствие пред общението на останалите църкви с Филарет. Патриарх Филарет многократно се обърна към Константинопол като към най-висшата инстанция в православния свят с молба да се намеси и да разреши този проблем, но засега ситуацията не помръдва от мъртвата точка.

Третата трудност е позицията на Киевската патриаршия, която настоява за издаването на Томос на вече съществуваща структура. С други думи, Киевската патриаршия иска Томосът да й бъде връчен именно на нея, а формирането на Единна Поместна да стане по сценария, написан на Пушкинска. Но доколкото нейният предстоятел Патриарх Филарет все още е под анатема, Константинопол първо трябва да снеме анатемата. А снемането предполага решение на Светия Синод в Константинопол, а също и с обосновка, в която московската анатема директно ще бъде наречена „мотивирана не канонически, а политически”. А това е сериозен удар по авторитета на РПЦ, която при сегашния патриарх се върна към статута на духовно ведомство при светската власт. Разбира се, самото разглеждане на въпроса за украинската автокефалия нанася непоправим ущърб на авторитета на Москва, но това може да бъде направено и без да се тропа с крака.

Три трудности - едно решение

Всички тези трудности Константинопол може лесно да заобиколи, приемайки едно просто решение: възстановяването в Киев на собствената си митрополия, присвоена от Москва. Още в Томоса за признаването на автокефалията на Полската православна църква, Константинополският Патриарх Григорий писа: “първото отделяне от Нашия Престол на Киевската Митрополия и Православните Митрополии на Литва и Полша, зависещи от нея, а също и присъединяването им към Светата Московска Църква, стана не по предписанията на каноническите правила, а също не беше спазено всичко, което беше договорено по отношение на пълната църковна автономия на Киевския Митрополит, носещ титула Екзарх на Вселенския Престол“. Това е поредното свидетелство за това, че Константинопол никога не е признавал анексията на Киевската митрополия от Москва. Макар че никога не е поставял под съмнение каноничността на архиерейските хиротонии на епископите, поставени от Москва в Украйна.

Затова, както предполагам, първата работа на Константинопол е да възстанови своята Киевска митрополия. И да приеме в нея всички желаещи от всички православни църкви, действащи в Украйна. И въпреки че това при всички случаи ще бъде оценено от Москва като създаване на паралелна каноническа структура, Москва би трябвало да си спомни, под какво се е подписвала, приемайки Киевската митрополия под временна опека: „...нека Киевският митрополит, извършвайки безкръвната и Божествена Литургия в тази епархия, споменава първо пречестното име на светейшия Вселенски патриарх - доколкото всички блага до краищата на вселената се подават от него като от източник на всичко, и по снизхождение с оглед на гореизложеното прехвърля на престола на Московския патриарх неговото подчинение“ (*Писмо на Дионисий, патриарх Константинополски, към царете Йоан и Петър Алексеевичи и царевна София Алексеевна с изявление на своето съгласие за подчинение на Киевския митрополит на Московския патриарх.* Май 1686 г.)

В обосновката на предаването са отбелязани трудности в управлението на църковния Киев от Константинопол във връзка с войните, които води Османската империя в края на XVII в. и големите разстояния. Доколкото днес тези фактори вече не са актуални, а също и доколкото всички договори с Москва не струват хартията, на която са написани, нищо не пречи на Константинопол да възстанови своя суверенитет над Киевската митрополия.

Това ще позволи да се преодолеят всички споменати по-горе трудности. Първо, появява се добре забравен стар „играч“ с абсолютно канонически статут. Второ, въпросът с анатемата на Филарет отново може да се отложи, т.е. да не се разглежда този въпрос като предварително условие за автокефалията, а да се изчака, докато самият Филарет не стане част от клира на възстановената Киевска митрополия. Трето, Константинопол отклонява предлагания от Пушкинска сценарий, сам оглавява обединителния процес, сам действа като обединяващ център, сам приема решения кого да приеме във възстановената митрополия и кого не, сам на своя Синод утвърждава кандидатите за киевски митрополити...

Москва няма да бъде пета?

Томосът (постановлението) на Константинопол за признаването на автокефалията на Украинската църква ще лиши представителите на МП в Украйна от единствения останал им коз - „каноничността“. Дори сега от МП излизат не само отделни свещеници, но и цели епархии. В случай на „канонична” алтернатива - признавана от другите православни Украински църкви, от МП ще побягнат цели епархии. Естествено, това ще предизвика бурната реакция на Москва, която фактически е в разкол със световното Православие. И това е разбираемо. Не само, че патриарх Кирил няма да има лице пред Путин (как така не успя да удържиш?), РПЦ рискува да престане да бъде най-голямата по брой на регистрирани църковни общини църква. По броя на вярващите тя вече отстъпва на Румънската православна църква.

Признаването на автокефалията на Киев ще повдигне редица интересни въпроси. Нали Москва приема християнството от Киев, кой тогава трябва да се смята за Църква-майка? А ако Киев е по-старши, а той действително е такъв, то и мястото му в диптиха (йерархическата подредба) трябва да е по-високо. Сега петото място (след древните Константинопол, Александрия, Антиохия и Йерусалим) заема Москва. Загубвайки позициите си след загубата на Украйна, тя ще трябва да се придвижи надолу и да отстъпи място на по-древни църкви: Грузинската, Сръбската, Румънската, Българската, Кипърската и Украинската.

Иля Бей, богослов, Украйна

Гласът на парадоксалиста срещу гласа на здравия разум

Думи, произнесени при представянето на книгата на Андрей Райчев и Александър Андреев ***Време и всичко***

Георги Лозанов каза за кого е тази книга. Аз пък ще кажа за кого не е тази книга. Тя не е за онова, което в древногръцката философия се нарича „неукрепналите умове". Защо не е за неукрепналите умове? Защото им дава само две възможни позиции. Едната позиция е на абсолютното възхищение от нейната бляскава цялостност и подчинението на харизматика Райчев. Другата позиция е: пълни глупости. И човекът, който не знае как да чете тези неща, има само две възможни реакции. Тоест, или трябва да се подчини на тази логика и тя тогава ще го всмуче тотално, или напълно трябва да я отхвърли - аз познавам много хора, които точно това правят. Ние с Александър Андреев сме имунизирани. Имаме имунизация отдавна и това ми позволява да не правя нито едното, нито другото. На премиери обикновено се хвалят книгите. Но книгата е нестандартна. Заглавието – нахално. Аз не знам дали чувате в заглавието „Битие и време" на Хайдегер и „Битие и нищо" на Сартр. И двете неща ги има в заглавието, леко намекнати само и недообяснени за тези, които не знаят за какво става дума. Това позволява да се говори за тази книга също нестандартно. И аз няма да я хваля. Няма и да я нападам. Ще говоря по един дистанциран начин, спокойно и с търпение.

В книгата се борят два гласа и аз ще говоря за тях главно. Единият е гласът на парадоксалиста, а другият е гласът на здравия разум. Впрочем, това е изключително хитра находка на този странен жанр – жанрът на ренесансовия диалог, възроден в момента. Основната реакция към книгата ще бъде реакцията на здравия разум, който ще каже: „Това са пълни глупости". Но понеже здравият разум е герой в книгата и Александър Андреев е поел тази нелека задача, книгата разиграва като театър бъдещия конфликт на своето възприемане. И в някакъв смисъл го иронизира, закача се с него, обръща го. А Андреев не е кой да е. И за него ще стане дума след малко.

Когато една книга твърди, че ще говори за всичко, възниква въпросът как въобще тя може да бъде коментирана. Тъй като, ако някой е направил теория за всичко, той не ти е оставил място. Не ти е оставил точка, от която да говориш. Възможният критически коментар трябва да има микро свободно пространство и привилегирована гледна точка, от която да може да коментира това, което ще коментира. Ако то обаче е всичко, то няма такава. И аз трябва да кажа нещо за моята гледна точка, извинявайте много, това е неприлично почти по време на премиера на книга, но няма как – трябва да обоснова как ще коментирам това нещо.

Кои са моите роли на коментатор?

Първо, професионално аз съм историк на културата, преподавам история на европейската култура, точно това, за което Райчев непрекъснато говори. Като историк на културата, моята реакция е следната: през цялото време искам да кажа: „Чакай малко, чакай малко! Не е точно така! Спри! Чакай малко!". Но книгата не чака, тя няма време. С всеки нов свой ход тя вече е заминала някъде далече. Неща, които аз на лекции ги говоря в рамките на 3 месеца, Райчев ги свива в рамките на 1 абзац. И аз съм зашеметен.

Второ, аз съм някакъв, макар и малък, публичен интелектуалец с либерални възгледи. Като такъв съм абсолютно скандализиран, защото ми е казано, че всички неща и ценности, в които вярвам, са илюзия. Тоест, свободата, правата на човека, върховенството на закона, институциите – всичко това е илюзия, фалшиво съзнание и димна завеса...

Аз съм и приятел на Андрей Райчев, и негов опонент в подобни разговори. Като приятел не мога да се оплача – той е бил винаги крайно добър и лоялен приятел и аз се надявам, че съм отговарял със същото. Като опонент обаче той ме изхвърля многократно „на бунището на историята". И аз сега ще му кажа, и това ще бъде загадката, която му подарявам: аз говоря оттам; аз говоря от бунището на историята. Бунището на историята има една кофа и аз повдигам капака, и като Нал (ето това е загадката, Райчев; ти си чел Хегел, ама за Нал не знаеш) говоря от кофата на бунището на историята, оттам се чува моят глас. Който обаче е спокоен, дистанциран, скептичен. Да, Бекет е. Браво, Райчев, знаеш! (Смях) Тоест, от точката на Бекет говоря.

Но да се върнем към основните гласове – гласа на парадоксалиста и гласа на здравия разум. Какво прави парадоксалистът. Парадоксалистът се занимава със смяна на очевидности; той извършва това, което в психологията се нарича внезапна смяна на гещалта. Какво представлява това нещо – гледаш една картинка, на нея е нарисувана ваза, но ако внезапно я погледнеш малко по друг начин, виждаш, че на нея е нарисувана жена. И така можеш да си играеш на смяна на този образ, на този гещалт непрекъснато. Само че в случая гещалтът не е една картинка, гещалтът е картинката, тоест, целият свят, всичкото. И Райчев иска, ни повече, ни по-малко, да ни смени образа, гещалта на всичкото. И това е огромна амбиция. Дали тя е философска или социологическа – след малко. Но тази амбиция е свързана с невероятния евристичен талант на Андрей Райчев. Той измисля по бляскав начин, измисля непрекъснато; и тук, слава богу, това измисляне е влязло в един отдавнашен, натрупан с годините режим, така че отделните парадоксалистки блясъци са се свързали в – представете си – система и то от хегелиански тип. Когато един парадоксалист е хегелианец и марксист, нещата стават още по-ужасни. Защото обикновени парадоксалисти - като Оскар Уайлд – играят и самото удоволствие от играта е важно. Но когато парадоксалистките изблици се свързват в една огромна система, която описва самата неизбежност и необходимост на историята, и че всички тези неща са самата структура на битието, на социалното битие, тогава зад парадоксите започва да звучи един апокалиптичен тон. И тук ние с Георги Лозанов сме чели две различни книги. Аз чувам този апокалиптичен тон, от който нищо не ме освобождава. Това е един голям разказ и този разказ е апокалиптичен. В този разказ няма институции, няма закони, няма принципи, няма максими, няма категорични императиви. За сметка на това, има мрежи, констелации, подвижности, временни и малко по-дълги консенсуси и, разбира се, антагонистични конфликти. Ако ви харесва тази картина – това е дълбоката картина, която този свят предлага. Когато Райчев е бил в по-добро настроение, е давал от време на време по някоя и друга надежда. Има такива пасажи в книгата, в които надеждата се появява. Но иначе това е един свят отвъд морала, отвъд добро и зло.

Както казаха уважаваните говорители преди мен, книгата издава едно невероятно удоволствие от процеса на мислене. И това е вярно. Но тя прави нещо много повече - това е не просто удоволствие, това е едно удоволствие-издевателство, скандал има в него; има известно злорадо манипулиране с очевидностите на здравия разум. То не е прекалено зло, то е по-скоро игрово. Но все пак, провокацията, скандала, усещането за... драматизъм на парадокса – това са основните удоволствия, за които става дума.

Стигам до един момент, който е най-важният – до отношението към философията, до отношението към социологията. Ще ми позволите едно съвсем кратко забягване в стил Андрей Райчев назад в историята на философията, в нейните най-ранни моменти. Тогава, когато философстването представлява учудване или философско изумление от всичкото – защо по-скоро има нещо, вместо да няма нищо! Това е въпросът, от който тя тръгва. И тогава, благодарение на това философско учудване, което представлява своеобразно обръщане към битието, се появява прочутото деление между епистема и докса. Доксата – това са мненията на тълпата, митологиите. А пък епистемата – знанието на мъдреца, този, който се учудва на битието. Тази фундаментална философска опозиция има много сложна историческа съдба, която тук няма как да разглеждам, но ще скоча направо в епохата на позитивизма, когато идва един човек (той се казва Огюст Конт) и казва: „Всички тия неща с учудването, смайването, с особеното отношение към битието – те не принадлежат към науката; науката се занимава със сфера от въпроси, на които могат да се дадат позитивни отговори. И това е науката, а другото си го правете частно вкъщи, ако искате". Истинската философия, тази, която тръгва от Талес, не би приела това нещо. Тя би искала да се занимава с цялото, тя би искала учудването, битието да продължава, да е тук.

Как се отнася към цялата тази работа Андрей Райчев? Той разсъждава за всичкото и разсъждава като социолог, като следовник на Конт. Само че, за разлика от Конт, той навлиза в онези сфери на битието, в които няма позитивни отговори. И какво прави там? Прави едни внезапни, бляскави салтоморталета. И къде прехвърля изумлението? Изумлението, от изумление на философа, е прехвърлено върху изумлението на читателя. Читателят е този, който е смаян, който изживява потреса от тази гигантска конструкция. И на него не му е никак лесно. Ето защо казвам и ще повторя: това не е за неукрепнали умове, те твърде много ще се поддадат на изумлението или просто ще захвърлят книгата – едно от двете. В този смисъл, Райчев е един философстващ социолог, а той твърди, че социологията е разказ. И разказът е простичък, в него има завръзка, кулминация, развръзка. Освен това, неговата завръзка е в бъдещето. И този разказ е във владение на парадоксалиста, философ и разказвач.

В цялата тази драматургия се намесва гласът на здравия разум по особен начин. И аз мисля, че това е едно от най-важните неща в тази книга – особеният контраст между двата гласа. Сашо Андреев знае за опасността, имунизиран е, но дори той от време навреме затяга предпазния колан – когато трябва да стане нещо много важно, много бляскаво, много шеметно и хегелианско, тогава Сашо Андреев се предпазва, така да се каже. Едновременно с това, здравият разум в случая е твърде информиран, той знае много подробности. И най-внезапно, на теориите на Райчев се противопоставят някакви дребни детайли, които Райчев с лекота интегрира в своята картина. Фантастично е да се види как това става! Сашо Андреев задава фини, деликатни, скептични въпроси. А Райчев моментално интегрира всеки проблем в огромната конструкция. И тук му помага един идеологически оператор, негов любим, който е думата „всъщност". Основната операция на тази книга може да бъде наречена така: **това всъщност е онова**. Това се случва непрекъснато, това е логически оператор и, разбира се, той е разигран сложно, диалектически, зад него е теорията на отрицание на отрицанието и т.н. Но е истински интелектуален театър да се наблюдава цялата тази работа и човек изпитва неподправено удоволствие тогава, когато не се ядосва. Защото да четеш тази книга, без да се ядосваш, е много трудно. Аз през цялото време си говорех: Чакай! Спри малко! Искам да кажа! Но никой не ми дава думата. Впрочем, нашите разговори навремето в нашия приятелски кръг се характеризираха с това , че се воюваше за думата. И Райчев непрекъснато ми взимаше думата и казваше: „Кьосев, ще те прекъсна нарочно, за да ти спестя време!". Той ми е спестил много време. (Смях)

В книгата има особен ритъм. И тук стигам до един неин основен парадокс – книгата е философска, социологическа, тя е бляскава и т.н., а ритъмът е медиен, ликвиден, неокапиталистически, неолиберален, няма време, всяко следващо изречение трябва да покаже, че няма време. И как да изръшкаш всичко, ако си бавен, търпелив и подробен. Нямаш време. В този ритъм е написана книгата.

Основното постижение на книгата е в смелостта от парадоксални положения и диалектически антиочевидности да се построи система. Системата е мрежова, разплитаща се, заплитаща се отново, но все пак е система. И основното предизвикателство пред читателя е да я разсистеми. Да види онези неща, които са страшно интересни, а разните бързи преходи да ги прати на боклука, където им е мястото. Това е много трудна операция. Много пъти се опитах да прочета книгата отначало докрай. Не мога да направя това нещо. Аз я четох, както те са я писали. Тоест, една вечер едно, друга вечер – друго; и това ми стана адски интересно, започнах да мисля по него, има страхотен потенциал в него. А виж – системата не приемам. Ще се върна към началото и ще кажа така: Ницше казва, че трагедията се ражда от духа на музиката; тази книга е родена от далечния дух на нашите разговори преди 20-30 години, но определени гласове са изчезнали от нея. И Александър Андреев е останал единствен като героичен представител на една обикновена човешка общност на здравия разум. Кънчо Стойчев се е намесил силно, което го казва и самият Райчев, Деян Деянов е там, разбира се, той е като сянката на Маркс отзад, а други гласове са отстъпили настрани и вече ги няма, те вече не участват. Не може да има идея за диалог там, където има теория за всичко. Там просто има едни хора, които се лъжат в едни истини, и други, които казват тези истини в магически стил, като форма на заклинание на едно бъдеще, за което, докато разказваме, вече го правим.

Александър Кьосев

(Текста публикуваме с незначителни съкращения.)

Интернет и ерозията на демокрацията

Имах късмет да открия интернет в зората на неговото създаване преди повече от 20 години. Днес за много хора би било трудно да си представят как изглеждаше и се използваше мрежата тогава. Буквално всичко беше различно.

Повечето потребители в тогавашното виртуално пространство бяха сякаш от една порода – предимно хора от научните среди, наивни романтици, обединени от идеята за създаване и споделяне най-вече на знания и опит, опиянени от вкуса на свободата да общуваш без граници. Не бяха нужни никакви регулатори или директиви – всички доброволно следваха няколко прости „правила за поведение в мрежата" (нетикет), които гарантираха реда и добрия тон. Ако някой ги прекрачеше, просто получаваше забележка; и ако не си вземеше поука, попадаше в изолация и затруднения да си намери интересни събеседници. Всеки новопоявил се в интернет първо се оглеждаше тихо и с респект към установените модели, правила и авторитети. И се стараеше да гради репутация, преди да претендира за разпознаваемост и значимост във виртуалното пространство. Меритокрацията беше в пълен ход.

Този ***нетикет*** *се спазваше дори в най-тъмните ъгълчета на мрежата, обикновено свързвани с не особено легални забавления или бизнес. Да бъдеш част от интернет тогава не бе нито евтино, нито лесно; и сякаш това филтрираше хора с интересно сечение от базисна грамотност, толерантна култура на общуване и нужното желание да инвестират част от доходите си за връзка с мрежата.*

Краят на романтиката

Независимо дали гледаме на интернет от академична перспектива (като на библиотека за трупане на познание) или с предприемачески нагласи (като на потенциален необятен пазар), и за двете има нужда от хора. От много хора. Затова и пионерите в мрежата съвсем естествено си поставиха негласна обща цел да я направят по-достъпна за всички останали, снижавайки и техническите, и икономическите бариери пред достъпа до нея.

Недодяланите в началото браузъри, чието първично предназначение бе да се чете почти единствено и само текст, се преработваха многократно, докато се превърнаха в изключително лесни и универсални инструменти за достъп до всякакво съдържание в интернет. Уебсайтовете еволюираха от статични струпвания на документи през интерактивни и дизайнерски оформени творения на изкуството до днес, когато са буквално пълноценни софтуерни приложения, които работят в браузър.

Шум срещу смисъл

Всичко това имаше едничка цел – глобалната мрежа да може да се използва от всички. Цел, едновременно алтруистична и комерсиално-прагматична. Колкото повече потребители има интернет, толкова повече познание ще се трупа в мрежата, беше наивната нагласа на тези, които гледаха на мрежата като на световна библиотека със знание. Колкото повече потребители има интернет, толкова по-бързо ще расте потенциалът на онлайн бизнеса, си казваха предприемачите. И двете групи в пълна симбиоза си помагаха по пътя към общата цел.

Експоненциалното нарастване на интернет населението обаче направи невъзможно запазването на установената култура на общуване в мрежата от зората на възникването ѝ. Днес *нетикет* е странно звучаща и напълно непозната дума. Онлайн предприемачите нямаха осъзната потребност да ограмотяват новите потребители, нито интерес да изискват каквито и да било допълнителни усилия от тях. Пазарният стремеж да бъдат свалени всички бариери, за да е лесно и удобно на повече хора, доведе до това, че днешният интернет потребител се появява в мрежата с нагласата, че е център на Вселената, а мрежата до днес е тръпнала в очакване да попие и разпространи неговите гениални разсъждения по всяка злободневна тема.

И така, шумът надделя над полезността.

Илюзията за „безплатното" потребление

Интернет е скъпо начинание. Винаги е било. И с включването на все повече хора, използващи все повече ресурси, то ще става все по-скъпо. Икономията от мащаба може да редуцира себестойността на издръжката на една платформа, разхвърляна върху нарастващия ѝ брой ползватели, но потребителите във времето винаги ще искат повече и то с нагласата да плащат по-малко. Или нищо.

Бяха възпитани така от бурния стремеж на много онлайн начинания да се продадат „на зелено" на инвеститора, който да плати за разработката му. Моделът на Силициевата долина за финансиране на сурови идеи в зародишна фаза почти единствено на база потенциал за растеж доведе до търсене на такива бизнес модели, които „зарибяват" потребители, предлагайки им безплатно удобни услуги само за да бъдат привлечени в обсега на една или друга платформа.

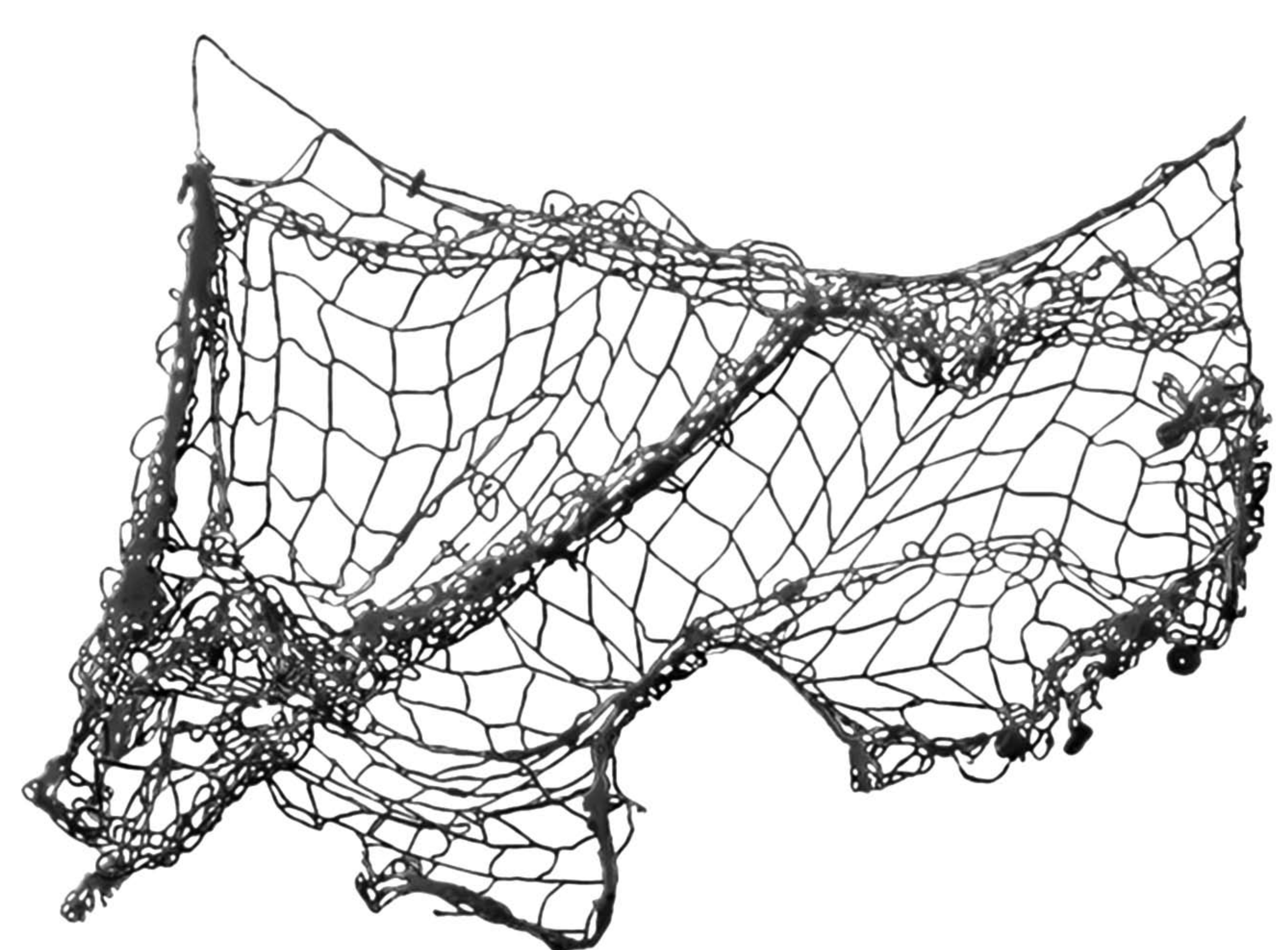
Този модел е порочен не само защото възпитава погрешната нагласа, че всичко в Интернет може и трябва да бъде безплатно, а и по две други много ключови причини. Едната е, че класическите пазарни отношения, свързани със заплащането на една или друга услуга, стават неконкурентни, бивайки притискани от „безплатни" алтернативи. Втората е, че всъщност потребителите плащат много висока цена, в общия случай без дори да подозират.

Потребителят не е клиент, а стока

Предлагайки безплатни услуги, безплатно пространство за файлове и снимки или безплатна електронна поща, различните интернет платформи имат една цел – да привлекат възможно най-много потребители в своята орбита и територия. Тези потребители живеят с илюзията, че са клиенти, но горчивата истина е, че не са. Основната причина те да бъдат ухажвани и техните потребности да бъдат задоволявани е, че докато активно присъстват и използват платформата, те натрупват и съхраняват своя информация в нея. Именно тази информация е цената, с която заплащат използването на „безплатните" услуги.

Повечето хора не считат, че техните файлове, снимки и лична кореспонденция представляват интерес за някого. Но натрупването на огромни количества подобни данни от множество хора позволява те да бъдат статистически обработвани. Компютърни алгоритми ги анализират, като на тази база са в състояние да правят допускания за нашите интереси, намерения за покупки на стоки или политически симпатии. Изследват взаимоотношенията ни с останалите хора, с които контактуваме, опитват да установят как си влияем едни на други, кои са лидерите на мнения сред нас, дори как да бъдем провокирани да реагираме на едно или друго или да гласуваме по определен начин.

Нашите данни са нашата дигитална проекция и битката на интернет гигантите не е за нас. Обработените ни данни и извлечената от тях информация са стока, която може да бъде продавана скъпо – включително за маркетингови и политически кампании. Нашите данни са чудесен инструмент за манипулация на нас самите.

Данните са новото злато

След земеделската революция най-ценният ресурс беше земята, след индустриалната станаха машините. Започва нова ера, в която най-ценното нещо – новият петрол и новото злато – ще бъдат данните.

Изследване на Facebook, проведено с над 85 хиляди потребители на платформата, показа прецизността, с която алгоритмите на социалната мрежа преценява хората. Доброволците са помолени да попълнят въпросник за своите предпочитания и вкусове. За същото са запитани техни приятели, колеги, роднини и съпрузи, за да се направи сравнение колко добре ги познават. Алгоритмите на Facebook не разполагат с отговорите на въпросниците, но са активирани да направят същата преценка само на базата на лайковете и информацията в профилите на изследваните потребители. Оказва се, че при едва 10 лайка Facebook има по-точна преценка от колегите, при 70 – от приятелите, при 150 – от роднините, а при 300 – от съпрузите.[1]

Средната успеваемост на човек за разпознаване на лице по снимка е около 94-95%. Софтуерните алгоритми вече ни надминаха – тяхната успеваемост за същото днес е 97%.

Всичко това и още много други неща са възможни благодарение на нашите данни. Особено като добавим към тях и биометричните, събирани от умните ни часовници, фитнес гривни и все повече други устройства в бъдеще. Живеем на ръба на исторически момент, в който софтуерът (ще) ни познава по-добре от нас самите.

Разбира се, това не е непременно лошо. Ако софтуерът знае какво искам за вечеря, защо да не го оставя да поръча вместо мен? Данни могат да помогнат и за лечение на различни заболявания. Статистически натрупвания за медицински състояния при други хора могат да се използват от нашите устройства за разпознаване и ранна диагностика на тревожни симптоми без намесата на лекар. Умният часовник на Apple вече може да предупреди за отклонения в сърдечния ви ритъм. Това е възможно заради натрупани медицински данни, събрани от много пациенти. Или пък разпознава, че сте паднал, по движението на ръцете ви при падане и ако не реагирате до половин минута, автоматично ще повика помощ, изпращайки географските координати на мястото, където се намирате.

Натрупани данни обаче бяха ползвани умишлено за политически манипулации и въздействие и при избирането на Тръмп за президент, и при референдума за Брексит. Най-напред, за да бъдат селектирани колебаещи се хора, върху чието мнение по-лесно може да бъде повлияно, след което същите хора да бъдат облъчени с нужните послания, които биха ги побутнали да вземат желаното решение. И всичко това просто е струвало определена сума пари.

Важно е кой притежава и контролира данните

Проблемът е сложен. От една страна, защото има разминавания в разбиранията за това чия собственост са данните, съхранявани в различните интернет платформи. В общите си условия те се опитват да си присвоят съгласието ви да притежават вашите данни, поставяйки това като условие да ползвате услугите им. В добавка към това хората подценяват колко ценни са техните данни – не толкова конкретно, а като част от извадка, определена група или география.

От друга страна, темповете на технологичния прогрес са такива, че ако едно общество си постави твърде строги бариери пред събирането и анализирането на данни, това може да бъде сериозна пречка пред иновациите и да е причина да бъде изпреварено от други държави или общности. Най-тъжното е, че рискът това да се случи е по-голям в западните общества, където човешките права имат по-висока стойност.

Как да бъде намерен балансът, ще бъде въпрос, който ще определи посоката на развитие на човечеството и засяга пряко темата за социалните неравенства, разпределението на богатството и мира на планетата.

Не на последно място остава притеснението, че ако допуснем, че алгоритмите ни познават достатъчно добре, за да взимат решения от наше име, те ще имат и възможността да манипулират желанията ни така, че да пожелаем да последваме техния избор. Или нечий друг. И това отново да струва определена сума пари.

Гравитацията на платформите

Социалните мрежи са девиация в еволюцията на интернет. Подхлъзване. Недоразумение, което бе създадено именно от антипазарните модели на „безплатните" услуги и съдържание.

Първоначалната идея и техническа реализация на глобалната мрежа бе да свързва компютрите (сървърите) на много хора, компании и държави по света без централна власт, без незаобиколими острови на влияние и даже със защитни механизми мрежата да бъде винаги достъпна, дори ако някое парче от нея временно изчезне или спре. Идеята на интернет бе да бъде максимално разпределена и децентрализирана мрежа.

Стремежът за събиране на потребители и техните данни в няколко глобални платформи като Google, Facebook, Amazon и др., които постепенно парцелираха мрежата, обаче доведе до един твърде централизиран интернет, в който е трудно да се противостои на гравитацията на гигантите.

Човешките навици, инерция и стремеж за приобщаване на роднини и познати усилват още повече тази гравитация. Така гигантските платформи се превърнаха в световен градски мегдан. И в непреодолим фактор, в технологични Голиати, които, за разлика от библейския си първообраз, са твърде големи, за да бъде допусната хипотеза да се провалят, без това да не е твърде болезнено за мнозина. Засега няма и здравословен механизъм, който да провокира платформите да еволюират в нова посока. А потребителите самоволно и безразсъдно се оставят да бъдат техни заложници.

Ерозия на демокрацията

Наивността на пионерите в интернет, че в мрежата разумът, прагматичността, смисълът и фактите някак по подразбиране ще продължат да надделяват над заблудите и глупостите, се оказа фундаментална грешка. Социалните мрежи се превърнаха в комерсиален усилвател без филтър за адекватност и критерии за достоверност. Централизираният около няколко ключови платформи интернет е силно зависим от техните икономически и политически интереси. Медиите също попаднаха в капана на зависимостта от усилващата роля на социалните мрежи и основно Facebook и така загубиха пряката връзка с публиката си. А критичното мислене не се оказа сред силните качества на масовия интернет потребител.

Най-тревожното на това развитие е, че води до сътресения, които се превръщат в систематична заплаха за демокрацията. Комбинацията от ефективни технологични инструменти за манипулация на общественото мнение, зависими от същите инструменти медии и ниското ниво на критично мислене са перфектната буря, която е в състояние да разруши базисни обществени механизми.

Добрата новина е, че технологиите винаги еволюират и вече се забелязват нови усилия за бъдещ децентрализиран и разпределен интернет. Остава без отговор обаче въпросът дали единствено технологиите трябва да виним за заблатяването на днешната глобална мрежа и само на тях ли да възлагаме надеждите за развитие? И ако продължаваме да подценяваме образованието, етикета и хуманизма, кое ни гарантира, че няма да допуснем същата грешка – отново да надценим способностите на човека?

Йовко Ламбрев

Йовко Ламбрев е ИТ експерт, инженер, предприемач, блогър и фотограф от Пловдив. Основател на OpenFest, съосновател на Trakia.Tech, няколко технологични компании и сайта за независима журналистика „Тоест", където води технологичната рубрика „Аз, киборгът".

[1] **Ювал Ноа Харари описва това изследване в книгата си „Homo Deus. Кратка история на бъдещето" (2018, изд. „Изток-Запад")**

Мартиан Табаков, Фигура, желязо, кадифе, естествен сезал

Шевкет Сюнмез, Самуел Бекет, 2017, смесена техника върху хартия

Малко изненади

***Отвъд повърхността*, Национални есенни изложби, Пловдив 2018, 1-30 септември, Старинен Пловдив**

Посещението на Националните есенни изложби в Пловдив е приятно преживяване. Старият град през септември е красив и спокоен, особено в неделя следобед. Възрожденските къщи, в които са подредени изложбите, и техните дворове са гостоприемни, но и леко безразлични към изложеното в тях. Този комфорт обаче има и обратна страна, защото успокоява сетивата и мисълта, настройва носталгично, а това понякога пречи на разбирането и оценката на показаното. Човек става снизходителен към всичко.

Изложбите бяха отворени за посетители от 1 до 30 септември в Балабановата къща, Къща Хиндлиян и Къща Мексиканско изкуство. Артистичен директор на форума от 2013 г. е Галина Лардева, уважаван изкуствовед, куратор, критик. Подборът на авторите и произведенията в изложбите е подчинен на определена кураторска идея или тема. Тоест, изложбите не са просто моментна снимка на творчеството на няколко избрани артисти, но и възможност те да се срещнат на терена на общ концептуален проблем. Художниците, представени тази година, са Атанас Хотляков (графика), Богдан Александров (живопис), Даниел Леков (фотография), Калоян Илиев – Кикимото (живопис, рисунка, обект), Мартиан Табаков (скулптура), Мартин Трифонов (скулптура), Моника Роменска (принт), Шефкет Сюнмез (живопис), Юлиян Табаков (рисунка, обект) и Явор Костадинов (живопис).

Като куратор, Галина Лардева търси баланс между използването на традиционни медии (живопис, графика, скулптура, рисунка) и съвременни идеи, визуални езици и подходи. Така беше и в предишното издание на Есенните изложби, така е и сега. Тя търси също баланс между съвсем млади автори и такива с вече изградена репутация. Като цяло обаче авторите са предимно млади или на средна възраст.

Заслужава да се отбележи също и добрата медийна реклама на изложбите, особено в интернет и социалните мрежи. Каталогът на събитието е добре оформен и с достатъчно репродукции и информация за авторите и изложбите. В цялостната реализация на Есенните изложби личи професионализъм.

Заглавието на тазгодишното издание на Есенните изложби е „Отвъд повърхността". То е подвеждащо, защото насочва към традиционното за европейската култура обезценяване на повърхността за сметка на дълбочината в естетически и философски план. От текста на Галина Лардева, публикуван в каталога, обаче става ясно, че тя иска да постави под въпрос това ценностно противопоставяне, за да покаже, че във визуалните изкуства повърхността не може да бъде противопоставена на дълбочината, защото всички дълбочини (пространствени и смислови), които произведенията ни разкриват, са достъпни само на, във и чрез повърхността. Казано с по-традиционни естетически понятия и отнесено към изкуството изобщо, съдържанието в изкуството е неотделимо от формата и това не е познавателен недостатък на изкуството, а е шанс то изначално да е предпазено от метафизическата илюзия за непосредственото познание на някакви същности.

В текста на Галина Лардева все пак личи, че когато говори за отношението повърхност - дълбочина във визуалните изкуства, тя има предвид преди всичко традиционните медии плюс фотографията и видеото, т.е. онези медии, при които повърхността е съвсем буквална пространствена характеристика на самата медия. По-различно стоят нещата, ако се опитаме да мислим тези понятия по отношение на пърформънса, хепънинга, звуковите инсталации, някои форми на концептуално изкуство, които изобщо не се интересуват от образа, от материала.

Как изглеждат отделните изложби и произведения, поставени в тази концептуална рамка?

Явор Костадинов (р.1993) е съвсем млад живописец, който през 2018 г. се дипломира като магистър в НХА. В Пловдив той представя серия от пейзажи с архитектурни обекти и градски пространства, серия от (условно казано) портрети, както и един автопортрет. В центъра на експозицията е диптих с двата моста на Дунава, свързващи България и Румъния. И в двата пейзажа реалистичното изображение с подчертана перспектива е пресечено от тънки ивици в контрастен цвят, които нарушават илюзията за дълбочина и изваждат на показ повърхността на платното. Този подход (наслагване на абстрактни елементи върху реалистично изображение) е използван и в останалите пейзажи, като в някои от тях фактурата на абстрактните елементи контрастира силно с гладкото изображение под тях. Формулата е работеща, но все още не е достатъчно ефективна.

Мартиан Табаков (р.1992) също е сред най-младите участници. Дипломира се през 2017 г. в НХА. Той е разположил ефектно своите фигури в двора на Къща Хиндлиян. Става въпрос за стилизирани в духа на примитива човешки фигури в крайно експресивни пози. Те са изработени от желязо, увито с плат (кадифе, китеник), овързан със сезал. Мартиан е показвал подобен тип фигури в други изложби и вече се виждат пластически и концептуални ограничения, които той засега не успява да преодолее. Колкото и сериозни да са деформациите на фигурите, колкото и необичайни да са позите, те остават вписани в определена анатомическа структура, в определена моторика и не отиват отвъд нея. В този смисъл, експресивният им потенциал остава ограничен. Трудно ми е да кажа също дали има някакъв ясен концептуален план зад тези работи или поне по-цялостна идея.

Мартин Трифонов (р. 1991) е връстник на Табаков и също като него показва неща, които вече е показвал, ако не същите, то в същия дух. Неговите фигури, изработени от алуминий, приличат на тези на Мартиан, но са по-малко експресивни - деформациите са по-боязливи, позите са по-традиционни, грижата за анатомичната вярност е по-голяма. За него бих казал същото, което и за неговия колега – стигнал е до определена пластическа и концептуална граница, която му е трудно да надскочи. И двамата имат достатъчно талант и време пред себе си, за да го направят.

Юлиян Табаков (р. 1975) показва инсталация от няколко части, която включва фотография на реещи се в небето птици, прожектирана на тавана в затворено тъмно помещение; серия от прости линеарни рисунки на безлични лица, затворени в тъмни (в повечето случаи овални) рамки и четири херметично затворени алуминиеви кутии с шпионка. Във всички части на инсталацията Юлиян играе с темата за отвореното и затвореното пространство. Образите-метафори, с които си служи обаче, са изтъркани от употреба. Не че образът на реещите се птици не е красив, но като метафора за свобода е образцово клише.

Богдан Александров (р. 1960) показва серия от портрети, които е нарекъл „Вертиго. Портрети#бездиагноза". Става въпрос за портрети, в които художникът се опитва да изобрази своите модели в движение, а не в статична поза, както е при традиционния портрет. Футуристите се занимаваха с проблема за изобразяването на динамиката на модерния живот. Те заимстваха от фотографията идеята за наслагващите се една върху друга фази на движението. Портретите на Богдан Александров също използват като мост към реалността фотографията. Снимките на движещи се обекти, чиито очертания са разфокусирани, са познати на всеки. Точно такива снимки са в основата на неговите портрети. Ефектът на разфокусирането, на флуидността, на разсейването на ясните очертания на нещата е визуален израз на идеята за неустойчивостта на всяка идентификация в един времеви свят. Недостатък на портретите е, че това разсейване е твърде внимателно контролирано. Всъщност, няма същинско преобразяване или трансформация в тези портрети. Чертите на лицата, общият израз е добре съхранен. Затова и няма същинско преминаване отвъд структурата на лицето. Няма го същинското зейване на хаоса, на чудовищното, както е в портретите на Бейкън, например, който също играе с наслагване на фази на движение.

Калоян Илиев – Кикимото (р. 1979) минава за провокативен автор, който умее да създава забавни визуални каламбури. На пръв поглед, изложбата му наистина изглежда забавна, носеща анархистки дух, което малко липсва на Есенните изложби. При по-внимателно вглеждане в платната и принтовете обаче ентусиазмът спада. Шегите в тях са на дребно. Идеите често са плоски като в „Добре дошли в новия световен ред" (2010) или „Младият папа" (2018). Абсурдното смесване на готови образи от най-различен порядък и добавянето върху тях на рисунки в комиксов стил е толкова разпространено не само в съвременното изкуство, но и в съвременната реклама и дизайн, че е нужно нещо повече, за да им обърнеш внимание. По-добре е да гледаме изложбата на Кикимото разсеяно и от дистанция.

Атанас Тотляков (р. 1975) показва графики, в които смесва традиционна графична техника като литографията с дигитално генерирани изображения. Графиките са обединени под заглавието „Естезика". Това е термин на Пол Валери, който предлага традиционното понятие естетика да бъде разделено на две други понятия: естезика и пойетика. Естезиката би трябвало да се занимава с изучаването на усещанията и сетивните реакции. Тотляков използва дигитален апарат, с който приближава плътно повърхността на всекидневни предмети, след това допълнително обработва на компютър изображенията и ги прехвърля върху литографския камък. Резултатът е абстрактна графика, в която силните графични жестове стоят на повърхността на едно плитко пространство, почти като маслени петна върху водна повърхност. Графиките приличат малко на уголемени микроскопски снимки. Все пак, отвъд концепцията и използваната техника, естетиката на тези графики ми се струва позната.

Моника Роменска (р. 1958) показва серия от фотографии, озаглавени „Отвъд повърхността". Тя също като Тотляков снима обикновени неща, които приближава и обработва вторично, докато те станат неузнаваеми и се превърнат в абстрактни изображения. Всички принтове са с еднакъв квадратен формат, а самото изображение е затворено в кръг с решетъчна структура вътре. Приличат на свят, видян в капка вода. Двете панорамни пейзажни фотографии (море и планина), които допълват изложбата, са интересни най-вече с формата си, който не позволява да бъдат обхванати от обичайната дистанция. Когато се отдалечиш, за да ги обхванеш - губиш яснотата, когато се приближиш, за да ги видиш ясно – губиш целостта. Яснотата и целостта, повърхността и дълбочината не могат да бъдат удържани заедно, а възприемани поотделно, са недостатъчни.

Даниел Леков (р. 1981) показва фотографии, за чието създаване е използвал стар фотографски метод от XIX в. Резултатът е красиви ретро-фотографии на красиви млади жени. Нещата са останали на повърхността.

Шефкет Сюнмез (р. 1978) е изненадата в тазгодишното издание на Есенните изложби. В центъра на неговата експозиция са живописни платна, в които той свързва голямата политическа история с интимната лична история. Те са смесени и преработени в индивидуалната памет и напомнят сън, в който кошмарът и носталгията са неотделими. В този смисъл, Сюнмез търси излаз „отвъд повърхността" на фактите в историята (политическа и лична) към нейното дълбоко екзистенциално преживяване. Другото преминаване „отвъд повърхността" в неговите платна е по-буквално. Той използва светоотразителни бои и когато картината бъде заснета със светкавица, тя се преобразява на снимката.

Като цяло, тазгодишното издание на Есенните изложби в Пловдив показва стойностни автори и произведения, но общото ми усещане е за липса на достатъчно енергия и смелост в концептуален и естетически план. Интерпретациите на темата или въпроса, зададен от куратора Галина Лардева, не изненадват, а както стана вече дума, дори се повтарят при някои от художниците.

Кирил Василев

Място в един нов Ноев ковчег

Разговор с Галин Тиханов

- Всеки ден сме свидетели на нови перипетии от Брекзит - и с медийна помощ губим общата перспектива към излизането на Великобритания от Европейския съюз. Да се върнем към глобалния план на историята: какво тогава започва да означава Брекзит? Какви интелектуални предпоставки доведоха до него? Как днес той отеква в университетските кабинети и академичните аудитории? Има ли разлом между интелектуалните и политическите елити, разлом между елитите и нацията?

- Брекзит има две преплитащи се основания. От една страна, протестен вот; от друга, заявление, донякъде атавистично, за културно-историческа уникалност. Протестният вот наистина беше срещу политическите елити (и експертите, привиждани като техни слуги), заради рухналата мечта за социална мобилност и усещането, че бедните работещи и субкласата, живееща от помощи (резултат от едно все по-амбициозно преразпределение на благата), са изоставени след глобалната финансова криза и от двете основни политически партии; до идването на Корбин начело на Лейбър, партията беше силно центристка и ориентирана по-скоро към средната класа. Проблемът е, че когато има парламентарни избори, можеш да накажеш само една от тези две основни партии, а референдумът ти дава възможност да накажеш и двете едновременно, а с това и олицетворявания от тях политически елит, голямата част от който водеше вяла кампания за оставане. Тези бунтовни настроения отдолу се преплетоха с културна носталгия отдолу и отгоре. Отгоре, прокарвана от бизнес среди, чиито печалби идват главно от бизнес с Индия и Африка; тук носталгията носеше името на загубения (пост)колониален рай, британският Commonwealth, който европейската ориентация на страната била загърбила и на практика унищожила. Отдолу, носталгията с претенции за артикулиране на културна изключителност се свеждаше до все още живото в съзнанието на тези хора чувство за превъзходство на Великобритания, която не е изгубила Втората световна война, не е произвела нацизъм (въпреки някои фашизоидни аберации) и е останала демократична, когато останалите страни в Европа са изгубили или суверенитета си, или демокрацията си (Франция е британският пример за първото, а Германия за второто; ако познаваха българската история, щяха да знаят, че демокрацията и суверенитета могат да се губят и едновременно). Та всичко това подклажда, особено у старото поколение, което според статистиката изнесе на плещите си вота в полза на Брекзит, манията за изключителност и съзнанието, че мястото на страната не е в този клуб от исторически посредствени, губили вече веднъж доблестта си страни. Проблемът е, че такова мислене визира едно отдавна отминало време, а не настоящето или бъдещето. Още по-големият проблем е, че имперската история на Великобритания парадоксално я кара да вижда всички играчи наоколо единствено като несъвършени по дефиниция национални държави; но отговорът на това досадно несъвършенство се оказа също толкова тясно националистичен. Брекзит за мен е остър симптом на проточилата се британска криза на идентичност след Втората световна война, особено след рухването на Берлинската стена, когато изведнъж страната започна да си задава въпроса за своето място в света – вече не толкова сигурно и саморазбиращо се като преди. Е ли Великобритания все още велика световна сила, ако не е, да се свие към някакво свое ядро, преформатирайки напълно полиса, или да се опита да стане отново велика сила на световната сцена, излизайки от един оркестър, в който не желае и не може да е първа цигулка? Брекзит иска да следва и двете рецепти. Русия има същия проблем през последните 25 години, но го решава експанзионистично, а не интровертно; но и в двата случая за тези страни има някакви разглеждани като пречка правила, диктувани от общности, от които те не искат да са част: западният либерален ред (Русия), Европейският съюз (Великобритания). Един ден историците може да видят в Брекзит настояването на един полис да остане насаме със себе си за известно време, за да премисли отново въпроса за идентичността си и мястото си в света.

- Как от Лондон в началото на есента на 2018 г. се вижда останалият свят: САЩ на Тръмп, Китай, бившите колонии на Британската империя? Русия на Путин? И обратното - защото вие пътувате много по света - как от Китай или Русия виждат разделата между Брюксел и Лондон?

- Въпреки обтегнатите напоследък отношения, в Русия има някаква симпатия към Брекзит: може би поради разпознаването на общия проблем с необходимостта да се намери ново място в света. Освен това, исторически Русия, особено интелигенцията ѝ, е имала слабост към Острова - в руските очи място на свобода, дом за изгнаници анархисти, марксисти, либерали, още от XIX век; а сега и сигурен все още трезор за милиарди долари, изнасяни от Русия, където притежателите им вярват, че парите им са застрашени. Китай обикновено е силно прагматичен; той знае добре, че Брекзит би отслабил Великобритания поне за десетилетие напред, но никога не би злорадствал открито. Ползите от търговията, енергийните и инфраструктурни проекти са по-важни от ефимерната наслада да отсъдиш кой прав, кой крив. Моите срещи с китайските студенти, в Китай и извън Китай, ме карат да си мисля, че там бавно се изправя едно ново поколение, което е култивирало у себе си друг поглед към света и други потребности. Китай и Индия имат едно голямо преимущество пред Запада: те умеят да са търпеливи и да мислят с десетилетия напред; това е културно и исторически обусловена разлика, много съществена. Западният свят, включително Европа, е в известен смисъл по-динамичен и по-нетърпелив; погледът му обикновено е насочен 5-10 години напред, често само в рамките на краткия електорален цикъл. Но между Индия и Китай има важни разлики, макар че и двете са дълбоко самодостатъчни култури. Индия ще бъде спъвана задълго от огромното социално неравенство, регионалната разделеност и лошата инфраструктура. Всъщност това, което се опитва да направи Моди сега, за което силно го критикуват отляво, е да започне да преодолява тези проблеми, като хомогенизира страната: религиозно, икономически, инфраструктурно. Що се отнася до бившите колонии на Великобритания, проблемът е, че там сантиментът отдавна се е изпарил и допускането (което води някои от привържениците на Брекзит), че тези страни ще се хвърлят в икономически сделки с метрополията само в нейна изгода, без да настояват на своя интерес, е изключително наивно. Иронията е в това, че когато Тереза Мей отиде в Индия, за да иска сделка за свободна търговия, тя чу в Делхи точно това, от което панически бягаше: Брюкселското настояване, че свободна търговия е невъзможна без свободното движение на хора. Що се отнася до Тръмп, картината ми се струва сложна. Реториката и действията не съвпадат съвсем: той се опитва да центрира външната си политика около Азия (тук включвам и Близкия Изток); Европейският съюз е оставен на себе си и засега пощаден от мита. Европа, разбира се, в новата ситуация се чувства изоставена; на едни им липсват американските гаранции за сигурност, на други американските гаранции за опазването на либералното статукво. Европейският съюз съвсем логично започва да мисли за собствената си сигурност и за собствена армия. Но един Европейски съюз с истинска самостоятелна и боеспособна армия ще е съвсем друга формация - с бавно, но неотклонно променящи се ценности, с неизбежно намален бюджет за социални разходи и т.н. Спомням си думите на един китайски професор-германист по време на вечерята ни в Шанхай: ако Европа иска да се конкурира с Китай, тя ще трябва да се варваризира.

- Да се върнем към европейския Изток. Преди 18 години в разговор за вестник „Култура" вие заявихте, че Обединена Европа не се изгражда от любов и грижа към нас. От какво се изгражда Европейският съюз днес? Центробежните или центростремителните му сили предизвикаха появата на консервативните националистически режими в Будапеща, Варшава, та дори в София? Дали това е контра ефект от брюкселската „колонизация"?

- Европейският съюз днес носи напрежението между ясна прагматика (свободно движение на стоки, товари и капитали, единна валута в едно разрастващо се ядро от страни) и не съвсем ясни, в смисъл, че вече не са безспорни, ценности. От известно време насам мисля и пиша, че ако има криза в Европейския съюз, тя е криза преди всичко на ценностите. По-голямата част от новите икономики, които сега изправят ръст в Азия, не са привлечени от принципите на социалната държава; доскорошната мантра на Европа за благородната ѝ уникалност, почиваща върху „меката„ сила и пацифизма, изглежда наивна в повечето столици извън Европа (все повече и в самата Европа); дори отмяната на смъртното наказание остава неосъществена в Америка и Китай, а дори вътре в Европа Орбан смята, че трябва да има референдум по въпроса в Унгария. С една дума, Европейският съюз се оказа, поне засега, лош износител на ценности; това го кара да се затваря в себе си и да се възприема като благополучна крепост, която трябва да се опази от нашествия. Това не може де е дългосрочно успешна политика; такъв манталитет не вдъхва особена увереност. Ролята на Източна Европа напоследък е да катализира тези различия и изважда наяве кризисните моменти. Голямата разделителна линия между Източна и Западна Европа минава през наличието или отсъствието на колониален опит. Всички основни страни членки от първите десетилетия на Европейската общност бяха страни с опит на колонизатори; страните, присъединили се след 1991, бяха страни без такъв опит; напротив, в миналото те са били страни-части от нечии други империи. Оттам и различните прагове на толерантност в срещата с другия, както и силният скепсис към проекти, които са прекалено централистки.

- Ако прибегнем към литературната аналогия, можем ли да сравним либералната идея с прословутата *Шагренова кожа* на Балзак? Сиреч, колкото повече (права, пазар) искахме, толкова по-незначителна ставаше тя... И сега сме нещастни и грохнали, а консерватизмът тържествува. Какви истории виждате зад българското ляво и българското дясно?

- Консерватизмът всъщност нерядко е прегръщал либералната платформа. Огромните неравенства, които се формираха в последните две-три десетилетия, правят по-лесно разбираема една политика, ориентирана към промяната на социалното статукво, отколкото към неговото удържане. Но парадоксът в Европа – и на Запад, и на Изток – е, че всъщност по-привлекателната реакция е не тази на истинската промяна на статуквото, не дори просто тази на консервативното му съхраняване, а националистическата политика на възстановяването му в едно лелеяно минало – да построим наново обществото, каквото е било (кога?), без чужденци, без хора със заявена другост, без културно многоезичие. Това на практика помага на социалното статукво да оцелява. В това е и проблемът на европейските социалдемокрации, които са във видимо отстъпление, включително и в България, защото намират за твърде трудно да се конкурират с отговорите, предлагани от популистко-националистическите формации. Лявото засега не успява да вземе националистическия завой, а там, където успява да стори това, замирисва на нов тип диктатура срещу инакомислещите, както във Великобритания, където Корбин е едва прикриващ се привърженик на Брекзит, защото смята Европейския съюз преди всичко за оръдие на едрия интернационален капитал (доста едностранчива представа). Корбин мисли, че Брекзит, изолирайки страната, изваждайки я от обсега на това оръдие, ще му помогне да преследва, отвъд контрола на европейските правила за сдържане на дефицита, една радикална политика на преразпределение. Лейбър при Корбин все по-уверено се обръща към методите на вътрешнопартийната диктатура, която трябва да отстрани несъгласните с официалната линия депутати от партията.

- 28 години след краха на социалистическите режими антикомунизмът продължава да бъде много силна карта в политическата игра у нас. Защо, според вас, се получава така? С какво е белязана тази карта?

- Призракът на комунизма броди още из България, почти 30 години след 1989, заради неравния старт през ранния преход, доминиран от раздвижването на свързани с бившата комунистическа партия капитали; още и заради липсата на по-дълбока лустрация; както и заради приемствеността между тогавашните и сегашните служби за сигурност. Но, разбира се, оценявам подтекста на въпроса: не е ли малко неловко да продължаваме да настояваме на тези неща, когато дневният ред е съвсем друг, когато предизвикателствата пред страната са други, когато светът се вълнува от последствията от роботизацията и генното инженерство. Вярвам, че България е силно спъвана от това неизживяно разделение; но то е огледало на липсата на достатъчно примамлив проект с обединителен потенциал.

- Ако стигнем до културните, нежели литературните измерения, на всичко, за което говорим, споделяте ли разбирането, че преживяваме своеобразна революция на посредствеността - или поне на медийната ѝ доминация? Или това разбиране е ефект на стари елитистки рефлекси, снобизъм?

- Мисля, че усещането за повсеместна посредственост е по-скоро ефект от това, че вече от доста време живеем в друг режим на релевантност в сравнение с този, в който сме били учени и възпитавани как да боравим с изкуството, литературата, знанието. В този режим на релевантност изкуството, например, вече няма автономна ценност само по себе си; то е инструмент за развлечение, индивидуална терапия и куп други неща; следователно, ние вече не го усвояваме като изкуство само по себе си. С други думи, в този нов режим на релевантност високият талант, съвършенството и т.н. не са изчезнали, но ние вече не ги разпознаваме като такива, защото те не са достъпни за наблюдение и преживяване сами по себе си, а само в едно неразличимо цяло със забавлението, терапията, представата за монетарен и социален успех, инструмент на които те са станали. Посредствеността ни изглежда повсеместна, защото и изкуството, и знанието (преди всичко хуманитарното знание) вече съществуват само като посредници, като проводници на нещо друго, което пазарът изисква да е достъпно без ограничения: развлечението, лекуването на някакви травми, изработването и удържането на някакъв имидж.

- „Човек носи със себе своя минал живот и е въпрос на вътрешно достойнство той да го предава цялостно", бяхте споделил пред мен. Какво българската култура, литература, литературознание скри от себе си под килима през последните десетилетия?

- Това е много хубав въпрос. В литературата, струва ми се, че все още няма български роман, който да е предложил по-цялостно осмисляне на прехода, встрани от носталгичното или сензационното; може би е още рано, а може би в едно разделено общество такъв жест да е нелеп. Допускам също, че може и да е просто много късно, не само в българския контекст: добрият стар социален роман е в криза, защото класовите идентичности станаха по-размити и вече не са основната призма, през която виждаме едно общество, доминирано от потребителски желания, страхове от другостта и други енергии, оставащи встрани от социалната еманципация. За литературознанието ми е трудно да говоря; има много интересни книги напоследък, има, както и на Запад, вяла умора и едно засега все още отпъждано усещане за острата нужда много неща да се преосмислят, за да може това знание да претендира за място в един нов Ноев ковчег, който ще трябва да пренесе културните форми на пред-дигиталната ера. А що се отнася до моето поколение, огорчавам се да констатирам, че моментът да се пресъздаде и предаде в други култури и на друг език животът при комунизма, продължен – изоставян, съживяван -- като живот на Запад, беше пропуснат. Появиха се повествования от автори, живеещи в чужбина, за живота при комунизма, но не и за живота отвъд тази черта, мислен като част от едно цяло, като континуум. Доколкото ги има, тези разкази са или силно синкопирани (тогава и после), или повърхностно критични и към комунизма, и към Запада (предлагайки някакъв негативен вариант на цялост), или – най-често - екзотизиращи миналото по начин, който отнема всякакви шансове за откриването и извличането от него на универсалното измерение на човешкия опит.

Въпросите зададе **Марин Бодаков**

От 2011 г. Галин Тиханов заема катедрата по сравнително литературознание на името на Джордж Стайнер в Лондонския университет. Автор е на четири книги и над сто статии. Член е на консултативния съвет на Института за световна литература в Харвард. Гост-професор в Йейл, Пекинския университет, Университета на Сао Пауло, Сеулския Национален университет и Висшата Школа по икономика, Москва.

Разговор с Ани Илков

Случаят с Европа е Случаят

- Нямаш ли чувството, че нещо скърца? Че нашият свят нещо скърца? Нещо се клати. Нещо заплашва да се срути...

- Трудно можеш да намериш оптимист днес, където и да отидеш в нашия свят. Сега ще попитате какво скърца. Отговорът сигурно трябва да е дълъг и сложен. Според мен, на едно равнище самото човечество е вече уморено. Има критици на технонауките, които твърдят, че самият технонаучен процес (това, което комунистите се мъчеха да наричат „научно-технически прогрес“, но не му помагаха много) се забавя, блокира, буксува. Ще дам един пример – да си спомним научно-фантастичните истории, които се разказват, изписват се в романи – и западните, но и съветските, през 50-те и 60-те години – и да видим как там бива представен техническият прогрес на двехилядната година. Най-баналното е да се каже, че те представят света като екологически прочистен, социално доста изравнен, няма коли, няма замърсявания, колите са се превърнали в някакви вертолети, които летят ниско над земята – и всичко това днес не е вярно, ние не сме отишли в тази посока или ако сме се движили в тази посока, не сме напреднали много. А трябва да ви обърна внимание, че принципът на двигателя с вътрешно горене е патентован около средата на XIX век, ето ви пример за ужасно забавяне. Освен това, никой не е предвиждал през 30-те години, освен може би гении като Клод Шанън и Алан Тюринг, че светът ще се развие в посока на такова комуникативно обиграване на огромни пакети от информация. Въпреки че тези хора промениха радикално света, дори те не разпознаха промяната, дошла чрез тях. Ето такава е невъзможността да познаем какво иде и като скърца, какво точно ще се счупи. Обичайно не познаваме. Бъдещето идва с месианска стъпка и сред вселенска тишина, шумът на живите не му пречи, а техните дела не му помагат.

- Може би защото имаме „векторно“ мислене. Когато говорим за двигателя с вътрешно горене и за това, че той е трябвало да чака години, преди да бъде внедрен и използван, изпускаме факта, че за да се случи нещо, трябва да се „съберат“, да се натрупат определено количество условия. Принципът на двигателя може да е изобретен и през Средновековието, но ако не са се събрали останалите условия, за да се направи автомобилът – материали, горива, пътища, социална необходимост – той си остава една потенция. Колко ли неща са измислени и никога не са влезли в употреба...

- Аз мисля, че е обратното - „измислено“ или открито, или дарено е винаги само необходимото. Всичко възможно е необходимо, а не обратното. Особено атомната бомба.

- Интересно, как е с теб, чувстваш ли умора от толкова смени в живота около нас. За един човешки живот възрастните поколения трябваше да минем през толкова различни начини на мислене, през толкова парадигми, можем да кажем и през различни мечти даже? И не само декорът се сменяше: радио, телевизор, компютър, интернет... Беше комунизъм с най различни фази, после капитализъм с либерална демокрация и край на историята, сега се е задало май нещо друго...

- Уморява се човешката надежда, че световете подобряват условията за живот на всички. Всъщност, не се получава така. Това си личи и от нашия опит с тази серия от социални, културни и политически промени... Нито идването чрез съветския ботуш на комунистите на власт, нито падането на комунизма изиграха месианистично-финалистката роля, която им се приписваше. Разбира се, падането на комунизма е акт на известен възврат, на някакво поставяне на нещата върху релсите на онова, което е било и което комунизмът е нарушил... Но тази ужасна меланхолическа непоправимост на света търпи решения в метафизичен план. Ще дам пример с един отдавнашен човек, когото аз обичам – Огюст Бланки[1]. Той е прекарал половината си живот в различни затвори, защото бил краен революционер и комунар, и анархист. В затвора и пише политическата утопия „През звездите към вечността“ (1872). Било му е забранено да приближава до прозореца, за да не го застрелят жандармите. И чисто мисловно, спекулативно, с меланхолична мечтателност създава идеята за други планети, на които съществата, които ги населяват, ще живеят безсъдбовно и може би затова щастливо. Защото всяко събитие, всеки един миг ще се повтаря и живее в безкрайните си варианти върху безкрайните планети, които той нарича звезди. Така например, ще има някъде планета, на която Наполеон ще победи при Ватерлоо, и т. н. И ако се върнем през линията на утопиите назад, ще видим, че утопиите са произведени също от скука и отчаяние, от тази социална досадливост. И ако светът скърца и сме в края на световете (но това е усещане, което исторически се повтаря), би трябвало да можем да мислим своята утопия като последен жест, би следвало да мислим своята мечта. Коя е мечтата ли? Мечтата за гения, пребиваващ във вечно детство, това е представата, мисля, на Бодлер, мечтата за онова, което технонауките, да речем, могат да дадат на света – вечното детство. Не го наблюдавам това в българския културен опит: общуването с идеи през утопиите. Или го наблюдавам малко свряно, малко изтласкано встрани. Българската култура се развива сега в попварианти, като популярна култура. Смятам, че трябва да се противопоставим на това.

- Това съвременно развитие е като че ли и европейско. Ти прекара немалко време в Индия. Как виждаш Европа оттам, откъм индийския си опит?

- Аз не съм ходил в Хималаите, не съм виждал ашрами и пр. Видях Индия в нейните интелигентски места. Работил съм сред академична интелигенция, тя е силно европеизирана – там бездруго английският език е необходим, за да бъдат събрани ведно, без него биха се разпилели, щяха да враждуват по хумористичен начин, както шоп би враждувал с македонец. Но Индия е много разновидно място, чийто модерен литературен опит е събран в индийската проза и поезия на английски език, която аз слабо познавам. Впрочем, топло място в Индия намират още теософите от първото поколение, самата Елена Блаватска с пронизващите сини очи и т.н. За тия, които разбират, теософите са своего рода утописти в действие.

- Тоест, и Индия скърца.

- Да, отговорът ми е частичен, но мога да отговоря с фраза, която Борхес е взел от любимия си Киплинг, когато казва: който е видял Индия, е видял света. Да, но кой е видял Индия, как виждаш Индия? Аз съм видял интелигентска Индия в Делхи, в най-големия индийски университет, а може би и в света, който обучава триста и кусур хиляди студенти. Та искам да кажа, че никой не е видял Индия. Освен може би Борхес, който никога не е ходил там, доколкото знам.

- Но там няма ли утопии?

- Не знам, в интелигентска среда може би има. Разбира се, обществото е разслоено и политически напрегнато. Въпреки че е забранено, те много добре знаят да се различават и по кастов, и по класов белег. Индия е най-голямата демокрация в света, но в ежедневното живеене няма много демократични правила, които да се спазват. Спазват се други правила и в този смисъл, ако интелигенцията е изграждала, по подобие на европейските утопии, свои утопични идеали, това няма да е никак странно.

- Усещането за скърцане, за тъга, за скука не е ли частен проблем? Не се ли опитваме частните си проблеми (българските, европейските) да ги универсализираме, да опаковаме целия свят с тях. Елементарен пример: Албания. Не мисля, че албанците имат усещането за тъга, за скърцане, което българите изпитват. Напротив, виждам подем, виждам ентусиазъм, енергия, младо общество със страшно много проблеми, но правещо невероятни крачки. Ако сравним Албания от 1989 година и това, което в момента се случва, виждаме практически една новопостроена страна. Същото може да се каже сигурно за Ирландия или Китай – общества в подем, които, струва ми се, въобще не изпитват тази краевековна тъга, за която си говорим.

- Ние описваме ситуация, която е описвана и в стихотворения, като онова на Кавафис, че така умира Европа. На български вече е преведена популярната книга на Дъглас Мъри, консервативен гей, който вече май живее в Австралия[2]. Случаят с Европа е Случаят. Случаят с Албания е частен. За Китай не можем и да говорим, Китай е комунистическа страна. В Китай подлежиш на смъртна присъда за каквото си искаш, Китай е наложил специални правила, за да допусне Гугъл на своя територия. И тук да вметна, че, парадоксално и сигурно не за дълго, но днес едно от последните свободни места в Европа е България. Тук можеш да плещиш каквото си искаш, хеле пък в академична среда. Нищо не могат, по-скоро не искат нищо да ти направят. Я опитай да плещиш в Германия, опитай го във Великобритания... С други думи, ако махнем Китай, където случаят е съвсем друг - управлението е комунистическо, държавата е позволила на някои хора да живеят с богатството си, но богатствата им са съмнително частни, те могат във всеки един момент да им бъдат отнети. Та, ако се огледаме по света, не е много сигурно, че универсализираме частните си проблеми, по-скоро световната направа на много места скърца. А европейската съвсем.

- Говорим за психологически и екзистенциални нагласи към света, които нагласи влияят на усещането за скърцане. Т.е. те не са непременно свързани с политическия режим, бил той тираничен или демократичен.

- Може би обществата, в които няма подобно усещане, са жизнените... Тогава те са „варварите“. Но не мисля, че това е вярно. Китай не е добрият пример. Живеем в криза на идеите, четете Питър Тийл по въпроса. А знаете ли кой му е преподавал в Станфорд? Рене Жирар.

- „Варварите“ обаче са решили проблеми, които са чакали столетия, може да се каже. Като с глада, например. Всъщност, въпросът е: не е ли Европа частен случай, погледнат от Китай и от Индия?

- Не знам. Може и така да стане. Нещата са на път да се обърнат. Ако Тръмп спечели втори мандат, което ще се разбере сега през ноември, той ще насочи центъра на политическото си внимание и активност към Китай, към Южнокитайско море, ще се опита да организира групи държави там срещу Китай. Но Европа много често в своя исторически път е била „стара“ и изоставяна, и прочее. Тя е стара и в навечерието на Първата световна война и то за пореден път. Преди това имате анти-старорежимните ѝ революции и тути кванти, пише го и Пол Валери веднага след т. нар. Европейска война. Аз съм цитирал статията му в „Зверовете на Август“ цялата, тя е превеждана на български в навечерието на Втората световна война... Ала както и да е! Европа много често е остарявала и се е подмладявала. Но този път едва ли...

- Ако китаец те пита какво значи добрият пример, какво ще му кажеш? Не е ли това с „добрия пример“ пак някаква утопия?

- Китайските фабрики са потосмукачни фабрики, там се работи, докато паднеш и умреш или се качиш на покрива и се самоубиеш. А органите ти се продават. Ама вие май не разбирате за какво говорим – говорим за културна война, която дава икономически и политически реперкусии и току-виж станала некултурна.

- Кога започна да изчезва усещането за радост за теб (ако е изчезнало). Радостни ли бяха времената в края на 80-те, началото на 90-те?

- За нас, за мен, за хората, с които дружах, това беше време на големи надежди. Ние таяхме тези надежди още когато съзрявахме, през късните 70, събирахме се в общества – не тайни, но знаехме, че в тях можем да говорим всичко. Големи надежди – горбачовото тръгване, смешните надежди на комунистическа България, която не го приемаше. Беше смешно време на една миопия, която обхвана комунистите. И ние се надявахме, че светът се променя за добро. И в някакъв смисъл, ако трябва да сравняваме късата отсечка на онова, което беше сивото време на комунизма, грубо казано - от 1944 до 1989 година, и времето, в което и сега живеем – дума да няма, България се прибра към оная възрожденска мечта: да има европейски корен, да има европейски начала, европейски маниер – пак кичозно, но тя и през Възраждането се е прибирала към Европа криворазбрано и кичозно – можем да го прочетем и у Алеко Константинов – и баловете в двореца, и всичките тия неща – и сега е същият кич. „Царя“ не беше ли кич?.. Този, който в момента управлява, е типологизиран като бай Ганю много рано. И типологизацията е точна.

Всъщност, това беше и последното идеалистично време. Нещата се правеха безкористно. За мен като крайно черноглед и песимист радостта изчезна и разочароването настъпи още с първия разлом, с Боянските ливади, а и виждах как хората се променят. До онзи ден е идвал да те увещава в идеите на комунизма, а на другия ден вече... Имаше такива гротескови примери. Всъщност, аз бях отчаян още от загубата на първите общи избори. Никой не ми вярва, но тогава Желю Желев късно в нощта на изборите наистина обеща на митинг, че няма да ги признаят. Тълпата, в която и аз бях, отиде пред Народното събрание, където беше настанена изборната комисия, и крещяхме, викахме, появи се под формата на предател Александър Йорданов, който попречи тълпата да нахлуе в сградата и да разгони мошениците от изборната комисия, зазори се... И Желю Желев призна изборите.

- В момента либерализмът е критикуван и от десни, и от леви позиции. А самият либерализъм го възприемаме като обща позиция и на леви, и на десни по отношение на базисните основи на съвременните демократични общества. Къде сгреши, къде са грешките на либерално мислещите хора след 1989 г. в Европа и в частност в България? Т.е. кои критики, според теб, са справедливи и кои са опасни, защото могат да ерозират базисните основи на обществата?

- Знаете ли каква е заплатата на президента на Европейския съвет (Доналд Туск)? Той, както и Барозо преди него, дойдоха от младежката си марксистка лявост и се напъхаха там, където има пари. Какво да говорим за тая свиня Мартин Шулц, тоя нов Йосиф Дицген без висше образование, който доскоро беше шеф на Европейския парламент. (Сега, в новия формат, ще можете ли да пускате псувните...) Триста хиляди е заплатата на Туск, шейсет хиляди взимат парламентарните работници. Този парламент е абсолютно безсмислен. Ако не го реформират, т.е. законите на европейския парламент да имат безспорна сила, той е безсмислен. Той е като Франкфуртския парламент.

Никаква либералност няма наоколо. Има политически и плутократски истаблишмънт и има едно бюрократизиране на управлението на държавите и на въпросния Европейски съюз, въпреки че той е уникално образование. Но благодарение на френски мухльовци като Жак Делор, бюрократите, които никой не е избирал, на два пъти опитваха да регламентират чрез обща конституция една идея за Европейски щати. Не успяха да прокарат идеята, блокираха ги, сега правят закони, които не могат да работят. Така, както не работи дъблинското споразумение за бежанците... навярно не добре работи и споразумението за изправяне на кривите краставици, както и отделът към демографската комисия, създаден специално да се занимава с трудното майчинство на Елтън Джон.

Аз не виждам нищо либерално в това да даваш повечето от парите си за земеделска дейност вътре в Европа и да си затворил границите за внос на храни и да хрантутиш земеделци, които, общо взето, нямат пласмент, а после да се чудиш, че цяла Азия и Африка са твърдо решени да ти дойдат на гости завинаги. Можете да го прочетете в началото на романа „Платформата“[3].

- Ти много вярваш на художеството.

- Аз много харесвам Уелбек. Вярвам на него, не на художеството. Аз смятам, че терминът популизъм с течение на времето (това вече се случва в Америка) ще се обърне в изцяло позитивен термин. И „болшевики“ е назоваване от страна на другите, на враговете, па видяхте ли какво стана... ужас! Цялото това либерално есерство, всички тия глупотевини са лъжа. Идеята да се създаде такава европейска консолидация, която да изгради Европа не като съюз на държави, а като цялостно държавно образование - едва ли не по примера на Америка, очевидно дава фира, не сработва. От друга страна, каква корупция, какви заплати, какъв разврат... Помните ли любовницата на двуженеца Митеран Едит Кресон, дето си беше назначила и зъболекаря на политическа длъжност? А помните ли Нийл Кинак, който щеше да я разследва, докато работеше заедно с жена си и със сина си и с жената на сина си все в Европейския съюз?.. Не помните!.. Искате ли да ви върна, във връзка с корупцията, на темата какви хора пращат в Европейския съюз? В Европейския съюз отиват отпаднали политици, такива, които не могат да бъдат активни на местна почва.

- Това, което казваш, напомня аргументите на Орбан, на Волен Сидеров, които казват: искам да преминем към пряко управление, т.е. има силни личности, които ще държат нещата в свои ръце, ще приключим с бюрокрацията...

- Ти в Де Гол слаба личност ли виждаш? Или в Митеран? Орбан и Волен Сидеров не се свързват особено – в европейски план Сидеров е никой. С Орбан не е така. Така че връзката ви е публицистична.

- Но нито Де Гол, нито Митеран са били против бюрокрацията, напротив, по тяхно време Франция е силно бюрократична държава.

- Все пак, изразът „Европа на нациите“ принадлежи на Де Гол, мисля.

- Къде е разумният отговор на тези две крайности: щението за пряко управление от силната личност и безличната бюрокрация?

- В десния популизъм. Който ще регулира поместно отделните държави. Ще свали част от овластяванията на локално равнище. Отговорът е да се даде шанс на хората да се самоуправляват – такава е и лявата, и дясната мечта. Да има това, което те наричат субсидиарност, да има все повече отливане на управлението от горе надолу, прехвърляне на функции все повече и повече – каквато е била Англия в добрите си години. Нищо от тогавашния дух не е останало във Великобритания днес. Ултимната точка е – политическо служене по идеални съображения - без заплащания и аванси. В тази точка стои Огюст Бланки!

- Но това, което разбираме за Унгария, е корупция като в България, хората на Орбан по места...

- Аз ви говоря за заплатите и бонусите на евробюрокрацията, вие ми говорите, че Орбан краде! Като краде, да го хванат, па да го осъдят! А за бюрокрацията и нейните кражби в рамките на закона нищо не казвате!

- А Брекзит? Какви са основанията му? Ти си живял в Британия...

- Не мога да отговоря защо това се случи, защо консерваторите поискаха едно, пък получиха друго... Камерън се надяваше, че референдумът ще заздрави позициите му в преговорите вътре в Европейския съюз. Брекзит е по-скоро провинциална Англия. За мен, утаено се виждат противоречията между бедни и богати, но ако слушаш Найджъл Фараж, той твърди, че основното противоречие е между пристигащите отвън и англичаните. Ако слушаш Томи Робинсън – този популярен сред трудовата класа самонаправен политик, несправедливо хвърлян вече няколко пъти в затвора – радикалният ислям, идващ с имиграцията, е виновен. Силно повлияха и направените трудно разкрития за чудовищните престъпления на банди от изнасилвачи – т. нар. grooming gangs - основно пакистанци, мъже, които прелъстяват и изнасилват общо взето бели и малко сикски момичета, превръщат ги в проститутки, най-малкото момиче е на 11 години, това са го правили още от 90-те години насетне в серия от градове – и на Север, и на Юг; полицията е знаела, но не е смеела да се намеси поради страха, че ще бъде обвинена в расизъм. Говорим за хиляди момичета – деца фактически, говорим за шок и срив в културното съзнание на англичанина. Това е смесването на световете, това трябва да се знае от хората, които искат да се води глобалистка политика. Но ако кажеш всичко това така, във Великобритания ще те обвинят в ислямофобия и ще те осъдят. А сега вие ми кажете къде са ви великите либерални свободи? За пореден път циничните висши класи във Великобритания предадоха своя народ и свариха тия козлета в млякото на собствената им майка. А английските писатели мълчат ли, мълчат, докато Дикенс е мъртъв...

- Днес вече не е възможно да не се води глобалистка политика, ние сме вече в глобалния свят. Смесването и наместването на новодошлите е въпрос на десетилетия и столетия понякога.

- Не е така, хората от Карибите са пристигнали във Великобритания през 50-60-те и 70-те години и днес ще ги видиш доста смесени. Всичко това се е премляло, било е проблем, вече не е. Те обаче са католици или вудукатолици. С исляма е съвсем друго.

- Очевидно. Въпросът е, че той вече е в Европа, не може да бъде изтласкан обратно. Но въпросът е дали либерализмът не трябва да се върне към базисните си ценности?

- Старият либерализъм. Мога да кажа, че много хора измежду популярните коментатори по ю тюб, като Пол Джоузеф Уотсън и Саргон Акадски, например, твърдят, че са класически либерали, но са обвинявани от официозните медии в популизъм и дори в расизъм... Е, какво е класическият либерализъм?

- Класическия либерализъм означава три неща: човешки права, наука и свободно предприемачество. Некласическият либерализъм изостави човешките права за сметка на въпроса за идентичността.

- Нищо, че си беден. Важно е, че си гей.

- Класическият либерализъм е универсалистки, посткласическият е либерализъм на, така да се каже, локалното. Постави ли се въпросът за идентичността над въпроса за човешките права, това означава взривяване на обществото.

- И защо наричате хората, които се стараят да казват нещата едно към едно, популисти? Приписват им някакъв фашизъм, някакъв нацизъм – това са най-тежките уличавания на Запада. Антисемитизмът е забравен, гласуват се закони за ислямофобия. Вижте какво се случва в Кемниц. Убили човека като куче. Властите се опитват да скрият, че става дума за две момчета, изповядващи исляма. Това са неща, които сме ги живели при комунизма. Това е отвратително. Какъв популизъм? Защо да не се вдигнат, защо да не псуват? Наричаха ги нацисти, те започнаха да вдигат само националното знаме. После, като правят мълчаливи демонстрации, срещу тях кой се изправя? Някакви, които на Запад се наричат антифа, от антифашисти. Демонстрантите мълчаливо носят портрети на хора, убити по подобен начин, ония ги нападат и ги замерват – и полицията е очевидно на страната на антифа, нищо, че те са пет човека. Нали разбирате какво е социалното разминаване, което се случва в Европа и частично в Америка.

- Да питаме тогава: ти си един от малкото интелектуалци в България, които не се отнасят негативно към Тръмп. Защо?

- Какъв е Тръмп, няма значение. Той дойде по волята на хора, които имат значение. Хора, на които им омръзна да изтичат работните места, да се пълни с нелегални чужденци, които да изчерпват социалните фондове и едновременно с това да не могат да оправят живота си, да се напиват, да блъскат, да убиват, да насилват, да създават каши, да осират Сан Франциско... Омръзна им да са втора класа. Абе, питайте Стивън Банън, а не някоя холивудска лицемерка като Джордж Клуни или Бен Афлек, или някой друг богат с пари холивудски афлексивен идиот и лицемер.

- Излиза, че основният проблем на либералите е това, че са крадливи?

- Глобалистката политика не е много ясно какво причинява, нито пък е ясно защо левите я изповядват. Та преди десетина години те бяха антиглобалисти, биха се в Генуа с полицията и дадоха жертва, биха се в Сиатъл, мъчеха се да блокират срещите в Давос, нахлуха в скъпите части на Манхатън... Но откакто Тръмп е президент, а той е антиглобалист, те взеха да свирят на друга гайда... но все така фалшиво. Иначе глобализмът е в удобство на големите корпорации – ниско платена и флуидна трудова сила; на големите пари, които могат лесно и бързо да се местят при криза. И всичко това е форма на кражба, която неолибералните пръдлета (като Хабермас) подсигуряват интелектуално и политически.

- Оказва се, че напоследък има нещо като мода сред големите молове на Запад (където са по-богати). Те хвърлят стотици хиляди, а и милиони, за да канят съвременни художници, инсталационисти предимно, да показват свои творби в магазините. Скулптури в търговските зали и пред магазина, инсталация около ескалатора... Търговците твърдят, че докато клиентите разглеждат творенията, оборотът се увеличавал. Това какво е, „изкуството по-близо до народа“?

- Нали всички искаме нещо, което хората не искат, дори нашего брата не иска - да имаме понятие за висока култура. И затова говорим за стойностна култура, говорим за добър вкус – въпреки че понятието за вкус е толкова тъмно понятие. Тъмно е то още в третата критика на Кант, в частта за естетическото съждение. Иначе – „изкуството по-близо до народа“... когато питаш при раздаването на литературни награди защо тази награда е дадена на този автор, често пъти мотивът е: „защото той е разпродал такива и такива тиражи“. Получава се въртележка: литературната награда някак си се дава, тя пък продава книгата, получила наградата, заради това, че книгата се продава. Такива са парадоксите на днешната популярност... Ако на Запада му беше ясно – нали ние оттам черпим сведения и черпим опит, и черпим модели, и всичките сме алафранга - та ако беше ясно как точно трябва да стане, нямаше да имаме празни години на Нобеловата награда за литература, нямаше англичани да се опитват да създадат награда за кратка художествена проза „Фолио“ и да я провалят - и това е заради липсата на спонсори. А къде са спонсорите? Ето ги - в новите форми, които са уж акционистки, активистки... Човек би могъл да каже – да, това е връщане към стария акционизъм, но не е.

- Всъщност е част от съвременния пиар.

- Колкото до евтините авангардисти, един от хората, които ги създадоха, Лари Гагозян, взе, че ги изхвърли от американската си галерия, пък после пак се сдобриха. Но така или иначе, в днешно време успехът твори добрия вкус, а не обратното. А успешен е този, който продава. И към днешна дата, ако си човек на изкуството, ти трябва да имаш награда – без награда не си човек, а камо ли на изкуството.

И процесът води до това, че групи от пишещи хора се свъртяват около по-силни издателства. Или някои, посмели, се опитват да създадат собствено. Това е – ако нямаш издателство, не можеш да преживееш успех. Електронното преживяване на успех е спорадично, случайно. Случва се, но се случва само в полето на попкултурата. Така като електронно, блогово явление се появява романът „Марсианецът“, който се превръща финално във филм с някакъв популярен актьор, дето не му помня името. Първо е блог, после е роман, произведен в Амазон, в ранните формати на Амазон за публикуване, после е произведен от големите издателски фирми в популярен роман, после го правят холивудски филм.

- Но това са изключения.

- Това са изключения, но факт е, че това поле е освободено за каквито искаш експерименти, както никога не е било. Експерименти в смисъл, че ти имаш и силата на комуникативната съобщимост. Новата съобщимост – фейсбук, блогове – това не е било никога. Ние сме се събирали да си четем в приятелски групи и сме разменяли на машинопис, и сме пишели през индиго, и... стигаш до трети екземпляр! Третият е вече нечетлив. Всичко това е радикално отместено. Нови технически средства, но и нови модели на писане... Аз харесвам тази свобода. Мен това положение не ме плаши. Плаши ме, когато усещам, че някое приятелче, някой от пишещите братя хитро се досеща и се прави на висока норма писател, на голям експериментатор, но хитро използва тези нови средства, за да спечели повече пари или повече любов от момичетата – или от когото... както му харесва. Не ми харесва това, а иначе свободата и възможността да комуникираме и експериментираме – това ме изпълва с възторг. Въпреки че аз гледам всичко това отстрани.

- В един предишен разговор ти зададе въпроса: кой е големият поет на света днес. Да го зададем пак!

- Няма. Ето, вие двамата – Марин и Кирил - сте поети, кажете... като си отиде Тед Хюз... Шеймъс Хини беше още жив, но и той си отиде. Кои са големите поети? Няма. Това е друга част от следствията на техно-революцията – че всички ставаме поети. А както казва Гадамер, когато става лесно да се пише добра поезия, за гения става изключително трудно да възникне. И ето – геният го няма. Няма го и в нашите малки култури, малки словесни светове. Малки, но вече силно интернационализирани; какво значи малки - който хване преводачите, ясно е, че ще успее повече. Но това е фалшив успех, защото обичайно преводите се правят по културни програми за обмен и в малки издателства, и т.н. Така че успехът е само за пред местна публика, където преведеният поместен гений се завръща като „вуйчото от Америка“, става любимец на грозните жени и му дават орден. Аз току-що описах част от емпирическия флик-флак на понятието за световна литература, не знам дали разбрахте. Дадох малко превес на грозното в него.

Горе-долу така се появи понятието „световна литература“, то е ляво понятие. То не разтваря световете ни един за друг толкова лесно. Ние можем да сме разтворени един за друг чисто индивидуално. Момче от селата от моя край може да се съобщи с момиче от Юта като нищо. Трябва да поназнайваш английски и това е всичко, ако трябва, ще си помагаш с Гугъл преводач, но може да общуваш и може да се харесате, и това е индивидуалното харесване, и това е чарът на цялата работа. Но когато искаш да я социализираш през идеята за литератури, които се съобщават и се смесват - не, само индивидуалности се смесват и се съобщават. С литературите е приключено. Не можем да кажем нищо обобщаващо вече. А сме мислели, че тези неща стоят като вечност. Не. Стои момичето от Юта, стои до момчето от село Ружинци. Стои сестра ми до своя съпруг от Бенин.

Това също може да е глобализация и нека да е такава. А не работната сила да губи социални права, да губи работа и ти да я прехвърляш на хора, които използваш като роби в Китай. И другото, пак да го кажа, е чудовищната и много неефективна световна бюрокрация. Например, съвсем очевидно е, че ЮНЕСКО е глупост. Той е създаден да мисли биоразнообразието, да мисли живите неща, той е създаден от биолог. Всичко това е забравено, мисли се само за тия и ония тухли. Това е чудовищната световна бюрокрация, която някакви шмекери крепят отвътре... Да ви кажа ли колко взима Дейвид Милибанд, бившият външен министър от правителството на Гордън Браун – сега той ръководи една от най-мощните организации за събиране на пари International rescue committee[4] - взима шестстотин хиляди долара годишно. Някои ще кажат, че подобно ровене е дребнаво – вие може да сте над тия неща, но за обикновените хора това не е дребнаво: те усещат как тая бюрокрация не прави нищо. Бюрокрацията не знае за какво говори, тия хора само ръсят клишета. Приличат ми на някогашните комсомолски лекета. Моля ви, запознайте се през мрежата с Дейвид Милибанд отблизо...

- И глобализацията, и бюрокрацията очевидно предизвикват загриженост. Някои хора обаче правят паралел между популизмите сега и популизмите от трийсетте години. Допустим ли е такъв паралел?

- Чувствам го и аз този страх. Но ние като европейци трябва да знаем и по-сложните условия, при които Хитлер е дошъл.

- Може би няма да е същият вид катастрофа. Но желанието да се освободим бързо от напрежението, което определено ни тормози заради чувството за несправедливост; желанието бързо да се освободим от това напрежение, разрушавайки институциите, защото са корумпирани, най-вероятно би довело до катастрофа с неизчислими последици. Как да гарантираме, че зад справедливия гняв няма отново да се появи познатият ресантиман.

- Това са задръжни думи, които в „Под игото“ още са изписвани; те са постоянно думите, които се чуват.

- Но въпросът е следният: няколко пъти елитите са се сменяли. А ние виждаме все същото.

- Затова е моето отчаяние – аз го наричам скука, скуката е по-меката форма на отчаянието. Няма гаранции, че ще видим нещо различно. Но ние говорим за напипване на социални движения, които никой не може да спре. Томи Робинсон, за когото споменах, е роден в Лутън, а Лутън е твърде ислямизиран град...

- Като казваш „ислямизиран“, с какъв знак го казваш? Положителен, отрицателен, неутрален?

- Казвам го като Уелбек. Той казва: ислямът заема мястото, което може да заеме и което уморена Европа му отпуска поради културната болест, която тя претърпява в момента и която Уелбек нарича „метафизическа мутация“.

- Уелбек вписва ли се в т. нар. световна литература? Това, което той описва, е Франция и Европа. И е трудно да бъде вкаран в оная усредненост, която „световна литература“ предполага...

- Да не вулгаризираме. Уелбек е много смел и затова много популярен писател. На него не му трябват програми за културен обмен, за да бъде превеждан и четен. Те трябват на фалшивите и слаби писатели. Но идеята за световна литература има и други аспекти, които сега не е време да засягаме. Например, знаете ли колко превода имат „Метаморфозите“ на Овидий на английски?

Разговаряха **Христо Буцев, Кирил Василев** и **Марин Бодаков**

15 септември, улица „Милин камък“ 14, София, България

Ани Илков, фотография Яна Лозева, 27.09.2018

[1] Луи Огюст Бланки (1805 – 1881) прекарва общо 37 години по затворите.

[2] Вж. Дъглас Мъри, Странната смърт на Европа, Изток-Запад, 2018.

[3] Вж. Мишел Уелбек, Платформата, Факел експрес, 2004.

[4] Организацията е създадена през 1933 г. по инициатива на Алберт Айнщай, за да подпомага противниците на Хитлер. Тя има за задача да подкрепя жертви на гонения: расови, етнически, религиозни и жертви на войни.

Кадър от *Рома*

Венеция х 75

*От 29 август до 8 септември 2018 г. на о. Лидо се състоя поредното издание на най-стария кинофестивал в света: **la Mostra, Изложението**. В конкурса бяха представени 21 филма: 6 американски; 12 на английски; 14 ситуирани в миналото. Накрая само 7 от тях получиха от международната критика средна оценка над тройка (по петобалната система) и този детайл е забележителен на фона на началния ентусиазъм около състезателния раздел, събрал братя Коен, Майк Лий, Джулиън Шнабел, Куарон, Рейгадас, Лантимос, Гуаданино, Шазел, Одиар, Асаяс... Най-високо журналистите оцениха „Рома" на Куарон, „Братята Систърс" на Одиар и „Фаворитката" на Лантимос – те и получиха едни от най-големите награди от журито, начело с Гийермо дел Торо. Конкурсната подборка е лицето на фестивала, а Венеция не може да се оплаче от скучна физиономия: "Златен лъв„ през годините са печелили „Словото" на Драйер, „Рашомон" на Куросава, „Ивановото детство" на Тарковски, „Гълъб, кацнал на клон..." на Рой Андершон, „Планината Броукбек" на Анг Лий. Факт е обаче, че докато на фестивал винаги се усеща някакъв организиращ принцип, през 2018-а такъв не личеше. В друг случай, било заради последните тенденции в киното, било заради пристрастията на програматорите, непременно изкристализира „лайтмотив" – войната, семейството, градът, краят на света. Единственото видимо основание за **тази** подборка сякаш беше „новите филми на известните режисьори". И моето чувство е, че ако селекцията ставаше анонимно, повече от половината заглавия нямаше да са вътре.*

Отсъствието на жените

неслучайно се превърна във водеща тема. За 75 издания досега голямата награда са печелили филмите на 5 жени: купа „Мусолини" (така се е наричало най-високото признание до 1942 г.) за Лени Рифенщал („Олимпия", 1938), после „Златен лъв" за Маргарете фон Трота („Оловно време", 1981), Аниес Варда („Скитницата", 1985), Мира Наир („Сватба в сезона на мусоните", 2001) и София Копола („Някъде", 2010). Върнах се пет години назад в архивите на Мострата, за да видя как стои въпросът с жените в конкурса, и ситуацията е същата: една, максимум две на общо 20-21 режисьори... Порочният кръг е верига от много порочни кръгчета. Вече има десетки изследвания, от които става ясно, че повечето режисьори са мъже; повечето диалози са на и относно персонажи от мъжки пол; повечето жени на екран са млади и привлекателни и се появяват два пъти повече от мъжете в сексуално оцветени сцени. Повечето критици са мъже. Поразпитах се колко са жените сред директорите на 15-те състезателни фестивала от т.нар. категория А (най-престижните: Берлин, Кан, Карлови Вари, Сан Себастиан, Москва, Токио и пр.). Три. Като една от тях, Тина Лок, води талинския фестивал от самото му основаване, а другите две – Сесилия Барионуево (Мар дел Плата) и Лили Анстан (Локарно) – са поели длъжността тази година. И да не му се ще на човек да мисли, че достъпът до правенето и показването на филми е ограничен за жените, няма как.

Първенците в конкурса

бяха ясни и преди журито на Дел Торо да се произнесе – тази година между зрители, критици и награждаващи разминаванията бяха минимални. Черно-белият **„Рома"** на Алфонсо Куарон е чудесен малък, макар и дълъг филм, изтъкан от всички неща, които правят фона на Големите събития. Той е едновременно зрелищен и обикновен от първата сцена, в която камерата улавя отражението на самолет в локва сапунена вода, до тази, в която топ изстрелва човек, или другата, в която полицията смазва студентски протест. И взе разбираем „Златен лъв„ (напук на припомнянията, че Дел Торо и Куарон са приятели, че първият лично е кръстил продуцентската къща на втория *Esperanto Filmoj* – понеже „киното е новото есперанто" – и че същата тази къща е продуцирала „Лабиринтът на фавна" на Дел Торо). Куарон е направил възстановка на детските си спомени за домашната помощничка на семейството, индианка, и в „Рома" (квартал в град Мексико) проследява показателна част от бита ѝ. И докато сме на тема „бит" и „Мексико" – Карлос Рейгадас показа във Венеция **„Нашето време"**, в който играе с цялата си фамилия вяла история за ревност („бонус" моменти нарред трите часа безвремие и безсъбитийност: великолепни пейзажи, концерт за тимпани и сцена с бик, който изкормва муле). „Колкото повече се съсредоточаваме в оригиналността, вместо в погледа и начините на чувстване и представяне, толкова по-нелепо става киното и губи сила" – каза Рейгадас и доказа, че и обратното е валидно.

По необяснима за мен причина **„Братята Систърс"** на Жак Одиар спечели симпатиите и „Сребърен лъв„ за режисура. В този неоригинален (и по Рейгадас, и всякак) уестърн двама братя убийци яздят все по̀ на запад по следите на двама бегълци сред престрелки, пиянства и опити за ефектни фрази: надали някой ще запомни точно тези роли на Джон Си Райли и Хоакин Финикс. Уестърн беше и **„Балада за Бъстър Скръгс"** на братята Коен (заснет първоначално като сериал за „Нетфликс" от 6 епизода, но в крайна сметка „свит" до 135-минутен филм със звезден състав), който взе отличието за сценарий: него не успях да гледам, но ако се вярва на „Варайъти", той е „поп фантазия, която търси смисъла в цялата бруталност на Стария Запад". Пропуснах и голямата награда на журито – **„Фаворитката"** на Йоргос Лантимос с мощното женско трио в главните роли: Оливия Коулман като кралица отпреди три века (купа „Волпи" за най-добра женска роля), Рейчъл Уайз като придворна дама и Ема Стоун като прислужница. *IndieWire* го нарече „коронното постижение" на Лантимос. Купата „Волпи" за най-добър актьор си заслужи Уилям Дефо в **„На прага на вечността"** на Джулиън Шнабел: особняшко, интелигентно тълкуване на последните години на Ван Гог отвътре – откъм главата и сърцето на самия художник. „Понякога болестта може да лекува..."

Пепеляшките

През 2004 г. Майк Лий взе Златния лъв с „Вера Дрейк", а сега, с **„Петерло"** – доста по-сложен и разкошен – не само не привлече вниманието, но и сякаш го отблъсна. Основното възражение беше срещу едно от най-големите му, според мен, достойнства: многото и богат текст. „Петерло" (като „Ватерло" – поражение и срам) е на пръв поглед разказ за конкретно събитие – смазването на мирен работнически протест в Манчестър преди 200 години, но дава много човешки контекст, който смущаващо се връзва с днешния ден, и постулира всякогашната нужда от общо, смислено действие отдолу. И друг солиден и солидарен филм – **„22 юли"** – не успя да поклати уестърните в душата на журито. В него Пол Грийнграс анализира възхитителната реакция на норвежкото общество в дните след зловещия атентат на Ютоя (острова, където преди 7 години един психопат уби десетки хора, повечето ученици)...

От ненаградените ми се ще да спомена още два филма, които пък силно допаднаха на зрителите.

Визуално безукорният **„Творба без автор"** на Флориан Хенкел фон Донерсмарк („Животът на другите") е тежка тричасова ширпотреба, която, ако не прибягваше до невероятни съвпадения и други елементарни ресурси на мелодрамата, не се обясняваше излишно и траеше наполовина, щеше да е хубав филм, свързващ по изобличаващ начин фашистката и комунистическата епоха в Германия. Смях се на духа на възрастния човек, чиято съвест не му дава да поздрави с „Хайл Хитлер", но чиято среда не му дава да не го направи, та той изплюва вместо това „Драй Литер!" („три литра"). Плаках заради същия този дух, който, след униженията на соца, го принуди да отнеме живота си, но почти нищо друго в този така нагласен да се харесва филм не ме убеди. **„Суспирия"** на Лука Гуаданино пресекочих нарочно, защото така и не заобичах автора на оригинала, майстора на евтините ужаси Дарио Ардженто. Неговата „Суспирия" е от 1977 г. и е карнавал на безсюжетността, лошата игра, истеричните цветове, агресивната музика и неравния ритъм с чести трясъци и крясъци, които стряскат на животинско ниво. Римейкът на Гуаданино предизвика дълги аплодисменти и коментар от „Гардиън": „...има секс и стил, но не омагьосва".

Конкурсни аномалии

С право най-ниски оценки от критиката получиха **„Наведена"** на аржентинеца Гонсало Тобал, **„Славеят"** на австралийката Дженифър Кент и **„Залез"** на унгареца Ласло Немеш („Синът на Саул„). Общото между тях? Главните им герои са млади жени в неволя; и трите са втори филми за авторите си; толкова са сръчни, че ги гледаш до края и се чувстваш измамен. „Наведена" разказва за Долорес - момиче, чиято най-добра приятелка е убита, след като е качила секс видео с нея в Мрежата. Филмът старателно избягва да отговори на въпроса за вината на героинята си, но не използва енергията, освободена от подозрението, за да изследва нещо етично – просто си върви. Единствената режисьорка в състезанието, Дженифър Кент представи историята с най-много насилие („уийстърн" за момиче в някогашна Австралия, мъстящо за смъртта на семейството си), изпреварен по ненужна кървавост само от **„Да убиваш"** на Шиня Цукамото (който с размах съсипва любопитната си предпоставка „Какво ще стане, ако някой самурай се чувства неспособен да убива?"). „Залез" получи наградата на ФИПРЕСИ навярно заради своята форма (съдържание се налагаше всеки да приписва според нуждите си): момиче в някогашна Австрия се лута от следа на следа, за да разбере нещо, което така и не се разбира... Като от други времена в състезанието се беше вмъкнал и **„Каприреволюция"** на Марио Мартоне – млада козарка и синьо море, космат веризъм и голи хипита, мистериозна музика и претенциозни движения, „мъдрости", отронени с каменно лице, и куп герои, за които няма как да ти домилее. „Това сме ние: всеки приказва, без да слуша другия" – ядосваше се един италиански репортер, който, като мен, напусна преди края.

Хоризонти и отвъд

В раздела "Хоризонти" отделно жури обяви за най-добър от 19-те съставляващи го филма **„Морският дявол"** на Путипон Арунпен. Именно този спокойно вълнуващ дебют, който обрисува сближаването на двама младежи от различни етноси в селце на тайландската граница, ще си запазя за спомен от Мострата. Замислен да „работи почти като абстрактна творба или инструментална музика", както каза авторът, той си служи примерено с движение, звук, мелодия, цвят, светлина, кадриране, темпо, за да стигне до дълбокото на зрителя. В същия раздел наградата за най-добра актриса получи безспорно добрата Наталия Кудряшова за спорно смисления **„Човекът, който удиви всички"** на Наташа Меркулова и Алексей Чупов, който ме удиви главно с убогостта на живеенето в руската провинция, не и с идеята си за тежко болен човек, който започва да се облича като жена, за да не го познае смъртта... Друг филм на руски режисьор донякъде ми върна баланса: **„Акварел"** на Виктор Косаковски се занимава покъртително красиво за окото и уморително мълчаливо за ума с превъплъщенията на водата в екологично разклатеното ни съвремие – езеро, ураган, водопад... Ваденето и пропадането на колите в смръзналия Байкал за мен беше една от най-цветните гледки на този фестивал.

Интересна среща се получи между два филма в различни подборки: **„Дванайсет години нощ"** (игран на Алваро Брехнер) и **„Пепе – сюблимният живот"** (документален на Кустурица). „Дванайсет години..." проследява перипетиите на Хосе (Пепе) Мухика и двама от другарите му тупамароси (от въоръжената крайна левица) през времето, в което властта ги държи затворени при нечовешки условия. „Пепе" е фокусиран изключително в днешни дни, след президентския мандат на Мухика (2010–2015), през който той се прослави със скромността и ефикасните си решения за Уругвай. „Дванайсет..." се оказа добре построен филм, който предизвика признателно ръкопляскане. Такова дойде и след „Пепе", при все че той по-скоро накърни образа на бунтаря – в думите му тук-там прозираше нещо арогантно и не знам дали то някак не отразяваше самия Кустурица, захапал пура и доволно кимащ в едър план...

Рамката

В **„Първият„** Райън Гослинг играе Нийл Армстронг в периода непосредствено преди „малка крачка за човека, голям скок за човечеството". С меки цветове и сдържани емоции, филмът е необичайно обран и интимен като за режисьора Деймиън Шазел и напук на очакването за космос и героизъм, предлага човешко вглеждане в саможертвата и гласове на съмнение (Кърт Вонегът пита в архивни кадри: не е ли по-добре да направим Ню Йорк годен за обитаване, вместо да летим до Луната, за да се покажем на руснаците?). В ***Driven*** на Ник Хам нюансираната игра на Джейсън Судейкис и Лий Пейс (каскадьорът от *The Fall*, славния кавър на „Йо-хо-хо" от Тарсем Сингх) правят занимателно едно далеч не тъй гръмко събитие: възходът и падението на компанията за спортни коли на Джон Делориън през 80-те... Мострата беше открита и закрита с тези два хубави филма за реални личности – предприемчиви бели мъже от могъща нация, чиито съпруги са главно техни спътници и огледала, и майки на децата им. На мен не ми се стори неедносначно.

Нева Мичева

Вестник за критика, дебати и културни удоволствия

К

www.kweekly.bg

Адрес на редакцията
1421 София, ул. *Милин камък* 14, VI етаж

e-mail: kultura@kweekly.bg

Редакционен екип
Копринка Червенкова, Геновева Димитрова, Екатерина Дочева, Кирил Василев, Людмил Веселинов, Марин Бодаков, Мая Колева, Никола Вандов, Теодора Георгиева, Христо Буцев.

Издава фондация „Пространство *Култура*" ISSN - 2603-4441